

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्दभूमि

२०७१ कार्तिक पूर्णिमा/सकिमिला पुन्हि- वर्ष ४२ अंक ७
बु.सं. २५५८ ने.सं. ११३५

The Ananda Bhoomi (Year 42, Vol. 7)
A Buddhist Monthly : November/Dec. 2014

प्रमुख सल्लाहकार:

भिक्षु मैत्री महास्थविर (प्रमुख, आ. कु. वि.)

सल्लाहकार :

भिक्षु धर्ममूर्ति (कार्यवाहक प्रमुख, आ.कु.वि.)

व्यवस्थापन तथा वितरक :

भिक्षु पियदस्सी, आनन्द कुटी विहार, ४२७१४२०

व्यवस्थापन सहयोगी : भिक्षु सराणकर

वितरण सहयोगी : विवेक महर्जन

लेखा व्यवस्थापन : सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

आवरण डिजाइन/भित्री सेटिङ्ग : विनोद महर्जन

कम्प्यूटर सज्जा : राजकुमार ढुका, ख्वप

सम्पादन सहयोगी : भिक्षु अस्सजि

सम्पादक/प्रकाशन संयोजक:

कोण्डन्य

बुद्धविहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरु:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघः), शर्मिला श्रेष्ठ (बौद्ध वृद्धाश्रम-बनेपा), अ. इन्द्रावती, सरिता अवाले (ललितपुर), सुश्री वीणा कंसाकार (बौद्ध महिला संघ, नेपाल), सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी वज्राचार्य, सुवर्णमुनि शाक्य (भैरहवा), विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (वेनी), ज्ञानमाला संघ (तानसेन), बलबहादुर गाहा (पाल्पा), कृष्णप्रसाद शाक्य (बाग्लुङ्ग), विजय गुरुङ्ग (लमजुङ्ग), शैली चौधरी (फूजारी लामा) सप्तरी ।

मुद्रण:

आईडियल प्रिन्टिङ्ग प्रेस, ग्वाको, फोन: ५००७५६३

शाखा : पुल्चोक, फोन : २१२०२३५

प्रकाशक:

आनन्दकुटी विहार

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७१४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षे.हु.नि.द.नं. ७/०६१/६२

बुद्धवचनमृत

मा पियेहि समागच्छि - अप्पियेहि कुदाचनं ।

पियानं अदस्सनं दुक्खं - अप्पियानञ्च दस्सनं ॥

अर्थात् : प्रिय र अप्रिय दुबैको संगत नगर, किन कि प्रेमीलाई नदेख्दा पनि र अप्रेमीलाई देख्दा पनि दुःख हुन्छ ।

प्रिय व अप्रियपि नाप संवास याये मते, प्रियपि मखनेवं नं दुःख जुइ, अप्रियपि खनेवं नं दुःख जुइ ।

Let no man ever cling to what is pleasant, or to what is unpleasant. Not to see what is pleasant is pain, and it is pain to see what is unpleasant.

- धम्मपद, २१०

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्दकुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ४२७१४२०

E-mail : anandakutivihar@gmail.com

gkondanya@gmail.com

info@anandabhoomi.com

Website: anandakutivihar.com.np

www.anandabhoomi.com

वार्षिक रू. १५०/-

एकप्रति रू. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौं ।

अम्पादकीय

धर्मनिरपेक्षतासहितको संविधान घोषणा होस् .....

मौका यही हो भनी विगतमा हिन्दूराष्ट्रको वकालत गर्दै चुनाव जित्ने पार्टी, विगतमा धर्मनिरपेक्षताकै वकालत गरी चुनाव जित्ने पार्टीका केही नेताहरू समेत नेपाललाई हिन्दूराष्ट्र नै बनाउनु पर्छ भनी खुलेआम सडकमा उत्रिएका छन् । धर्मनिरपेक्षविरुद्ध चारैतिर बुलन्द आवाज एवं गतिविधिका कारण धर्मनिरपेक्षताको निरन्तरतामाथि नै गम्भीर प्रहार हुने हो कि भन्ने सम्भावना रहेको कटु यथार्थताप्रति समस्त बौद्धलगायत धर्मनिरपेक्षवादीहरू गम्भीर हुनु आवश्यक छ । साथै हस्तक्षेपकारी दबाबको सामना गर्न सम्बद्ध सबैले बेलैमा उचित कदम चाल्नुपर्छ, यसका लागि बौद्ध संस्थाहरूले समयमै ठोस कदम चाल्नु पर्छ या पर्दैन, विगतमा धर्मनिरपेक्ष आन्दोलनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने धर्मोदय सभाले विशेष ध्यान केन्द्रित गरिनु पर्छ या पर्दैन !?

त्यसो त हिलोमा माछा मार्ने प्रवृत्तिका कारण धर्मनिरपेक्षताको विरुद्धमा आवाज बुलन्द पारी यो देशलाई पुनः हिन्दू राष्ट्र कायम गरी छाड्ने पुनरुत्थानवादीहरूले टाउको उठाउने जुन दुस्साहसलाई मलजल थप्ने कार्य गम्भीर विषय हो । संघीयता, धर्मनिरपेक्षलगायत पहिचानको मुद्दालाई स्थापित गर्नेतर्फ सम्बद्ध सबैको ध्यान आकर्षित हुनु जरूरी छ । धर्मनिरपेक्षताको मुद्दा कमजोर हुने हो कि भन्ने सवाल उठिरहेको बेला सम्बन्धित धार्मिक क्षेत्रले बेलैमा सतर्कता अपनाउनु पर्ने संवेदनशील घडी हो ।

देशमा दोस्रो संविधान सभाको निर्वाचनपछि संविधान निर्माण तथा समयमै संविधानको घोषणा हुन्छ कि भन्ने नेपाली जनमानसमा सकारात्मक एवं आशावादी सोच अंकुरित हुनु सम्बद्ध सबैका लागि सुखद विषय हो । त्यसैले यतिबेला संविधान सभा एवं सम्पूर्ण सभासदहरूले देश र जनताको सदैव हितसुख चाहने, समुन्नत राष्ट्रको पाइलालाई अगाडि बढाउन व्यक्तिगत तथा दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी सम्बद्ध सबै सबैले व्यवहारतः गर्नुपर्ने तथा गराउनुपर्ने कुराहरूलाई पूर्णतः पालना गर्ने पर्छ । त्यसपछि बल्ल बल्ल संघीयता, धर्मनिरपेक्षतालगायत पहिचानको मुद्दालाई स्थापित गर्नेतर्फ सबैको ध्यानाकृष्ट हुनसक्छ । अत्यन्त संवेदनशील घडीमा धर्मनिरपेक्षता होइन धार्मिक स्वतन्त्रता भए पुगिहाल्छ नि! अधिकांश हिन्दूहरू भएको मुलुकलाई पुनः हिन्दूराष्ट्र नै कायम गरिनुपर्छ आदि इत्यादि यथास्थिति वादलाई निम्त्याउन पुनरुत्थानवादीहरू सल्ललाउन थालेका छन्, जिम्मेवार

भनाउँदाहरू, उच्चओहदाधारीहरूले समेत विस्तारै शिर ठाडो पारी विविध इलेक्ट्रोनिक मिडियामार्फत् समेत क्याम्पिङ्ग गर्ने कसरत सुरु गर्न थालेका छन् ।

नेपालमा विगतको दशवर्षीय जनयुद्ध तथा दोस्रो जनआन्दोलनपश्चात् विभिन्न राजनीतिक दलबीच स्थापित वृहत शान्तिसम्झौतापश्चात् अन्तरिम संविधान-०६३ हुँदै नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी, छुवाछूतमुक्त संघीय लोकतान्त्रिक-गणतान्त्रिक राज्यका रूपमा अगाडि बढाउने निर्णयसहित संविधान सभासम्मको कठिन-यात्रा तय भएको कुरा हामी सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो । तर विडम्बना ! ऐतिहासिक संविधान सभा गत २०६८ जेठ १४ गते मध्यराति विघटन भयो । त्यसपछिको संक्रमणकाल भन् अस्थिरतामै लुटपुटिएको थियो । देश संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य पुनःसंरचनामा परिणतहुँदै जनताले नै संविधान निर्माण गर्ने संविधान सभाजस्तो युगान्तकारी ऐतिहासिक जिम्मेवारी वहन गरी संविधान लेखन कार्यले रचनात्मक गति लिइसक्नु पर्ने त्यो अत्यन्त संवेदनशील घडीमा जिम्मेवार राजनीतिक दलहरू तसमस गर्नुमै रमाइरहे, फोहरी चालबाजी-तिकडम बाजीमै व्यस्त रहे । एकवर्षभित्र अर्थात् माघ ८ गते नयाँ संविधानको घोषणा भन्ने नारा कतै नारामै सीमित नहोस् भन्ने जनचाहना हो ।

देश र जनताको सदैव हितसुख चाहने हो भने व्याप्त फोहरी खेलरूपी द्वन्द्व निराकरणार्थ दीर्घकालीन समाधानका लागि सम्बद्ध राजनीतिक पार्टी एवं नेताहरू जिम्मेवार ढंगले प्रस्तुत हुनु आजको प्रमुख आवश्यकता हो । जब हामीले समुन्नत राष्ट्रको अवधारणालाई कुल्चिने हुन्छौं, शान्ति होइन अशान्तता पिल्सिने र जकडिने हुन्छौं तब अराजकता एवं हिंसाजन्य आपराधिक गतिविधिले अझ बढी प्रश्रय पाउने हुन्छ । यसउसले जसरी हुन्छ दीगो सुखशान्तिका लागि समयमै संविधान घोषणा गर्न सम्बद्ध सबै सबैले व्यवहारतः पालना गर्ने र गराउनेतर्फ केन्द्रित हुनुपर्छ, व्यक्तिगत, दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी सम्बद्ध सबैले आआफ्नो क्षेत्रबाट त्यागमय योगदान गर्नेपर्छ, आफ्नो गोरुको बाह्रैटक्का भन्ने भाव चटक्क छोडी दीगो शान्ति तथा समयमै संविधान घोषणा गर्न सम्बद्ध सबै सफल होऊन्- यही मैत्रीपूर्ण शुभकामना !

R. Sandhu

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	तीन पाङ्ग्रे रथ - बुद्धधर्ममा भिक्षुणी	राजेन मानन्धर	४
२.	नारी पनि पुरुषभन्दा श्रेष्ठ हुन सक्छे..	कोण्डन्य	७
३.	निर्वाणको मार्ग प्रज्ञापारमिता तथा अनात्म ज्ञान	लोकबहादुर शाक्य	९
४.	बुद्धको शिक्षणकला	घनश्याम राजकर्णिकार	११
५.	आनन्दभूमि : सबल सम्पादन पक्ष	केशरी बज्राचार्य	१४
६.	मैत्रेय अकुप्रेसर थेरापि-एक विधि अनेक उपचार	डा. भगवानदास मानन्धर	१६
७.	मानसिक विकास र बुद्धधर्म	शुभरत्न शाक्य	१९
८.	श्रद्धामा चोट पुग्यो	शोभा शाक्य	२२
९.	लुम्बिनीको कथा र व्यथा	पुरणबहादुर शाक्य	२४
१०.	साहित्य व सद्धर्मया ह्वंगः	लाभरत्न तुलाधर	२५
११.	Anagarika Dhammapala Commences The Revival of Theravada Buddhism in Modern Nepal	Ven. Siri Vajira	27
१२.	बौद्ध गतिविधि		२९

लुम्बिनीमा अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन

काठमाडौं (कास)- लुम्बिनीमा अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन हुने भएको छ । कार्तिक २९ देखि मंसिर २ सम्म हुने सम्मेलनमा ३० भन्दा बढी देशका चारसय बौद्ध भिक्षु र विज्ञहरूको सहभागिता रहने आयोजकहरूले बताए । सम्मेलनमा लुम्बिनीसँगै विश्वका बौद्ध सम्पदा र संस्कृतिको सुरक्षा, संवर्द्धन र संरक्षणमा केन्द्रित हुनेछ । सम्मेलन लुम्बिनी विश्वविद्यालय अन्तर्गतको थेरवादी बुद्धिष्ट एकेडेमी र म्यानमारको सितगु बुद्धिष्ट एकेडेमीको संयुक्त आयोजनामा हुन लागेको हो ।

(श्रोत साभार : कान्तिपुर, १५ कार्तिक २०७१)

विश्वसम्पदा सूचीकृत बुद्धको जन्मभूमि लुम्बिनीको सम्पदा र संस्कृतिको प्रवर्द्धन, सुरक्षा एवं संरक्षण गर्ने उद्देश्यसहित (International Buddhist Conference on Promotion, Protection and Preservation of Buddhist Culture and Heritage) थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमी, नेपाल र सितगु इन्टरनेसनल बुद्धिष्ट एकेडेमी, म्यानमारको संयुक्त तत्वावधानमा बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी परिसरमा आगामी कार्तिक २९ देखि मंसिर २ गतेसम्म (15-18 November, 2014) अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनको आयोजना गरिने मूल आयोजक समितिका अध्यक्ष डा. भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले वक्तव्य जारी गर्नुभएको छ । यसैगरी सम्मेलन अवधिभित्र विशेषतः “१) बौद्ध सम्पदा क्षेत्र लुम्बिनीको सुरक्षा एवं संवर्द्धन, २) विश्व बौद्धसम्पदा क्षेत्रहरूको सुरक्षा एवं संवर्द्धन, ३) बौद्ध संस्कृतिको संरक्षण तथा संवर्द्धन, ४) बौद्ध शिक्षा प्रणाली” गरी मूलतः चारवटा विषयमा केन्द्रीत हुने भनी थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमी, नेपालका अध्यक्ष डा. भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर तथा सितगु इन्टरनेसनल बुद्धिष्ट एकेडेमी, म्यानमारका अध्यक्ष डा. भिक्षु जाणिससर महास्थविरले संयुक्त रूपमा हस्ताक्षरित पत्रमार्फत् जानकारी गराउनुभएको छ ।

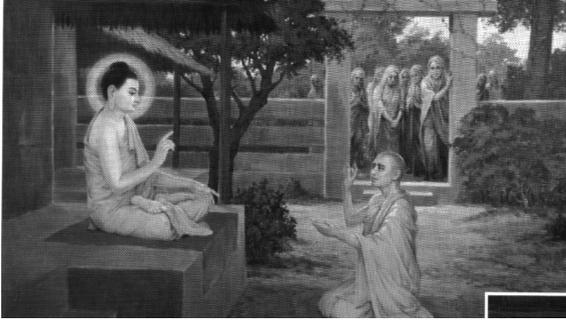
(साभार: आनन्द-भूमि वर्ष ४२ अंक ३, आषाढ पूर्णिमा अंकको बौद्ध गतिविधि)

राजेन मानन्धर, razeno@gmail.com

तीन पाङ्ग्रे रथ - बुद्धधर्ममा भिक्षुणी

बौद्ध समाजमा विशेष गरी थेरवाद वृत्तमा जति सुनाएपनि नसकिने र सुनुं सुनुं लाग्ने दुईवटा कथाहरू छन् । एक प्रसंगमा बुद्ध भन्नुहुन्छ, जबसम्म मेरो शासनमा भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक र उपासिकाहरू धर्ममा सक्षम हुँदैनन् तबसम्म म परिनिर्वाण हुन्न । अर्को प्रसंगमा बुद्ध भन्नुहुन्छ, भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक र उपासिका भनेका एक रथका चारवटा पाङ्ग्रा हुन् । हृदयस्पर्शी यी प्रसंग वा कथाहरूका साहित्यिक, भाषिक, प्रतीकात्मक र समाजशास्त्रीय अर्थ विभिन्न होलान् । यसको प्रशंसा त धेरै भयो तर यसमध्ये एउटा पाङ्ग्रा कहाँ छ भनी सोध्यो भने जवाफ पाउन मुश्किल हुन्छ ।

कुरा भिक्षुणीहरूको हो । बौद्धविद्वानहरूले प्रजापति गौतमीले प्रव्रज्या प्राप्त गर्न गर्नुभएको अनुरोध, याचनालाई क्रान्ति भनिएको छ, बुद्धले गरुधम्म अधिसारेर भिक्षुणी बनाउनुभएकोलाई बुद्धको युगान्तकारी महानता र उदारता

- बुद्धको परिनिर्वाण हुँदासम्म भिक्षुणीहरू हराएर गइसकेका वा सक्षम नभएको होइन कि उहाँहरूलाई तत्कालीन भिक्षुसंघले वा दुईचारजना बुद्धशासन भनेको पुरुषहरूको मात्र कब्जामा हुनुपर्छ भन्ने पुरुष धर्माधिकारीहरूले भिक्षुणीहरूलाई अघि आउन नदिएको मात्र होइन उनीहरूलाई जसरी हुन्छ त्यसरी दमन गरिराखेको हुनुपर्छ ।

भनी व्याख्या गर्नेहरूको कमी छैन । हो, उहाँ भगवान्को त्यो कदम महिला उत्थानको लागि महान् कदम थियो । जे भए पनि अन्य धर्मभन्दा पृथक किसिमले बुद्धधर्ममा पुरुषहरू जति अघि आउन सक्छ महिलाहरू पनि त्यति नै अघि आउन पाउँछ भन्नु नै विश्वका सम्पूर्ण बुद्धमार्गीहरूका लागि गर्वको कुरा हो, यसमा दुविधा राख्नुपर्ने आवश्यकता छैन । सहमत होऔं कि बुद्धधर्ममा यसप्रकार भिक्षुणी संघ बन्नु भनेको क्रान्तिकारी कदम नै हो । यसले महिला मुक्तिको ढोका खुलेको पनि स्वीकार गरौं ।

त्यसपछि बुद्धले अंगुत्तरनिकायको एतदग्ग वग्गमा तेह्रजना भिक्षुणीहरूलाई अग्र भनी सम्बोधन गर्नुभएको पनि यहाँ उल्लेखनीय हुन्छ । उहाँहरू— महापजापतिगोतमी, खेमा, उप्पलवण्णा, पटाचारा, धम्मदिन्ना, नन्दा, सोणा, बकुला, भद्दा कुण्डलकेसा, भद्दा कपिलानी, भद्दकच्चाना, किसानगोतमी र सिङ्गालकमाता — हाप्रो निमित्त विभूति नै हुन्, प्रेरणाका स्रोत नै हुन् । उहाँहरू लगायत अन्य

यस अङ्क

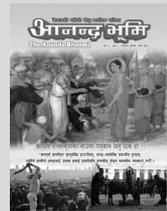

आनन्दभूमि

पढौं पढाऔं, समयमै वार्षिक ग्राहक बनौं

आनन्द कुटी विहार संस्था, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं, फोन: ४२७१४२०
E-mail : anandakutivihar@gmail.com, anandakutivihar@ntc.net.np
gkondanya@gmail.com, kondanya@soon.com

गताङ्कमा

भिक्षुणी वा थेरीहरूको जीवनगाथा, संघर्ष, बुद्धको मार्गमा आएर प्राप्त भएको शान्तिको ज्योतिको वर्णन थेरीगाथा र थेरीअपदान इत्यादि ग्रन्थमा स्वर्णाक्षरमा लेखिएका छन् ।

यसबाट प्रष्ट हुन्छ बुद्धशासनमा महिलाहरूको पनि त्यति नै स्थान र अधिकार छ । शील, साधना र प्रज्ञाले पूर्ण भएको महिलाहरूलाई बुद्धधर्ममा कतै पुरुषभन्दा निम्नस्तरमा राखेको, अधि आउन निषेध गरेको उदाहरण दुर्लभ हुन्छ । बुद्धकालमा बुद्धधर्मलाई प्रचारप्रसार गर्न र आवश्यक ठाउँमा आवश्यकता अनुसार यथासम्भव सक्रिय भएर तत्कालीन भिक्षुणीहरूले योगदान दिनुभयो । त्यस्तै अन्य धर्मका अनुयायीहरूले बुद्धधर्ममा शंका उपशंका गर्दा यथाशक्य तर्कवितर्क गरी बुद्धधर्मको ज्योति मधुर हुन दिनुभएन । हाललाई यस विषयमा शंका नगरौं ।

यही कारणले होला बुद्धकालीन महिलाहरूका योगदानलाई लिएर नेपालमा र विदेशमा पनि दर्जनौं पुस्तकहरू प्रकाशित छन् । सबैमा उहाँहरूको कथा हुन्छ, संघर्ष, योगदान र सहनशिलताको चर्चा हुन्छ । उहाँ लेखकहरूलाई साधुवाद नदिई रहन सकिन्न ।

तर यस विन्दुमा पुगरेर बुझ्न नसकिने कुरा के हो भने यति उल्लेखनीय भएको, बुद्ध शासनमा योगदान दिइसकेको, बुद्ध स्वयम्ले नै महत्त्वपूर्ण भनी गौरव गरिसक्नुभएको भिक्षुणी संघ कहिले, कहाँ कसरी बिलायो अनि यस विषयमा पालि साहित्यमा यस्तो वर्णित छ भनी खोलेर कुनै लेखकले पनि स्पष्ट लेखेको पढ्न पाएको छैन ।

सरासर अध्ययन गर्दा बुद्ध परिनिर्वाण हुनुहुँदा नै त्यहाँ भिक्षुणीहरूको भूमिका अदृष्य भइसकेको छ । बुद्धको उपस्थितिमा अन्तिम उपसम्पदा प्रव्रज्या लिनुहुने सुभद्र हुनुहुन्थ्यो । बुद्धको अन्तिम दिनमा त्यस स्थानमा भिक्षुहरू मात्रै उपस्थित हुनुहुन्थ्यो, अनि अन्तिम वचन पनि भिक्षुहरूलाई मात्र लक्षित देखिन्छ । परिनिर्वाण हुनुभइसक्दा त्यहाँ विलाप गर्नेहरू पनि भिक्षुहरू मात्र जस्तो आभास हुन्छ । रोइरहने भिक्षुहरूलाई सान्त्वना दिने भिक्षु अनिरुद्ध अनि उहाँले सम्झाउनु बुझाउनुभएको पनि भिक्षुहरूलाई मात्र । भिक्षु महाकाश्यप ५०० भिक्षुहरूसँगै पावाबाट पाल्नुभयो तर भिक्षुणीहरू आउनुभएको प्रसंग पढ्न पाइँदैन । चितामा आगो लाग्नु अधि महाकाश्यपसँगै वन्दना पनि भिक्षुसंगले मात्र गरेको देखिन्छ । हामी कहाँ भएको, बौद्ध विद्वानहरूले यसको बारेमा लेखिएका पुस्तकहरूमा हालसम्म यहि मात्र देखेको छु ।

- परिनिर्वाणको तीन महिनापश्चात संगायना भयो । पाँच सय अर्हत् भिक्षुहरूको चयन गर्ने कार्य सम्पन्न भयो, तर भिक्षुणीहरूको उल्लेख समेत पनि भएन । त्यसबेलासम्ममा बुद्धको जीवनकालमा भएका त्यति धेरैजना अर्हत् भिक्षुणीहरू सबैको निर्वाण भैसकेको हो कि भन्ने कौतुहलताले बुद्धधर्मका विद्यार्थीहरूलाई पछ्याउनु स्वभाविक हो । अन्यथा भिक्षु र भिक्षुणी समान भनेर ब्याख्या गरिने बुद्धशासनको पहिलो संगायनामा आधा संघको अनुपस्थिति सामान्य हुनसक्दैन ।

परिनिर्वाणको तीन महिनापश्चात संगायना भयो । पाँच सय अर्हत् भिक्षुहरूको चयन गर्ने कार्य सम्पन्न भयो, तर भिक्षुणीहरूको उल्लेख समेत पनि भएन । त्यसबेलासम्ममा बुद्धको जीवनकालमा भएका त्यति धेरैजना अर्हत् भिक्षुणीहरू सबैको निर्वाण भैसकेको हो कि भन्ने कौतुहलताले बुद्धधर्मका विद्यार्थीहरूलाई पछ्याउनु स्वभाविक हो । अन्यथा भिक्षु र भिक्षुणी समान भनेर ब्याख्या गरिने बुद्धशासनको पहिलो संगायनामा आधा संघको अनुपस्थिति सामान्य हुनसक्दैन ।

उक्त संगायनामा अर्हत् भिक्षुणीहरूको उपस्थितिको अभाव एउटा समस्या हो भने यस विशेष संगायनामा उहाँहरूको अभाव अर्को दृष्टिकोणबाट पुनः अर्थपूर्ण हुनआएको छ । हामीलाई थाहा छ, सात महिनासम्म चलेको पहिलो संगायनामा विशेषरूपले भिक्षु र भिक्षुणीहरूको विनयमा केन्द्रित भएको छलफल भयो । यसबेला विनयपिटकमा संगायना भयो, विनय नै बुद्धशासनको आयु हो भनी सर्वप्रथम यसको संगायना हुनुपर्ने आवश्यकता महशुस गरिएको हो त्यसबेलाका बुद्धशासनका अगुवाहरूले । स्वभाविक हो, भिक्षु विभङ्ग र भिक्षुनी विभङ्ग संकलन गर्ने कार्य भयो । त्यसैले विनयपिटकलाई भिक्षु र भिक्षुणीसंघका लागि निर्दिष्ट नियमहरूको संग्रह भनिन्छ ।

अब कुरा आउँछ भिक्षुनीपातिमोक्खको । भिक्षुणीहरूले के के गर्न मिल्छ के के गर्न मिल्दैन भनी ३११ वटा नियम संकलन गर्ने काम त्यसबेला सम्पन्न गरियो भनिन्छ तर यस्तो महत्त्वपूर्ण र ऐतिहासिक कार्यमा भिक्षुणीहरू पनि उपस्थित हुनुहुन्थ्यो भन्ने संकेत कतैबाट पनि दिएको देखिँदैन । त्यसबेला आजभोलि जस्तो समानुपातिक सहभागितामूलक ढंगबाट संविधान लेखिनुपर्छ भन्ने अवधारणा नभएपनि भिक्षुणीहरूका लागि नियमको ब्याख्या हुँदा त्यहाँ एकजना पनि भिक्षुणी उपस्थित नहुनु संयोग मात्र हुनसक्दैन ।

परिनिर्वाणको समयमा भिक्षुणीहरू उपस्थित नभएको प्रसंगलाई विश्लेषण गर्दा त्यसबेला नै बुद्धशासनमा अग्रपंक्तिमा भिक्षुणीहरूको उपस्थिति नभइसक्यो अथवा भिक्षुणीहरू भन्ने नै बुद्धशासनमा लोप भैसक्यो, त्यसकारण उहाँहरूलाई उक्त प्रसंगमा उल्लेख नगरिएको हुनसक्छ भनेर अनुमान गर्ने ठाउँ छ । त्यसो हो भने फेरि बुद्धको परिनिर्वाणको बेलामा उपस्थित वा उल्लेख गर्नु अनावश्यक मानिएका भिक्षुणीहरूको लागि त्यति धेरै नियम किन बनाइयो होला भन्ने प्रश्न उब्जिनु पनि स्वभाविक हो । अथवा बनाउनु पर्ने र बनाउने विचार कि उठ्नु नै पनि होला भन्ने विषयमा तर्कसम्मत हुन कठिन हुनुपर्ने अवस्था छ ।

यहाँ दुइटा कुरा महत्त्वपूर्ण हुनआउँछ— परिनिर्वाण हुँदा त्यहाँ भिक्षुणीहरू उपस्थित नहुने, अनि त्यसको तीन महिनापछि गरिएको प्रथम संगायनामा पनि भिक्षुणीहरू उपस्थित भएको नदेखिने तर त्यस संगायनाको एक महत्त्वपूर्ण अंश भनेको भिक्षुणी प्रातिमोक्षको संकलन गर्ने काम किन भयो होला भन्ने प्रश्न यहाँ उल्लेखनीय हुनआउँछ । परिनिर्वाणको समयमा भिक्षुणी संघ नभइसकेको हो कि भन्ने अनुमान गर्ने हो भने नभइसकेका भिक्षुणीहरूको लागि फेरि किन विनय बनाइराख्नु पर्‍यो र भन्ने पहिलो प्रश्न हामीसामु तेर्सिन्छ ।

अर्को, मानौं, विनय संकलन हुँदा भिक्षुणीहरू अगाडि आउन नसकेतापनि कतै पृष्ठभूमिमा बसिरहे । यस्तो अनुमान गर्दा पनि त्यसबेला जीवित भएका भिक्षुणीहरूले आफ्नो निमित्त यसप्रकारको भिक्षुपातिमोक्षभन्दा भिन्न नियमहरूको सँगालो आफ्नो अगाडि उभिन आउँदा यसको बारेमा कस्तो वा कसरी प्रतिक्रिया देखायो होला भनेर अनुमान गर्न कठिन छ ।

यसलाई उहाँहरूले चुपचाप अनुमोदन गर्नुभयो कि, सहमति वा असहमति देखाउनुभयो कि भन्ने थाहापाउने कौतुहलता जाग्छ ।

यति विशाल संगायना भएको अवस्थामा आफ्नो भूमिका खोज्न उहाँहरू किन अघि आउनु भएन भन्ने एउटा प्रश्न हो भने गौरवपूर्ण थेरीगाथाको रचना गर्नसक्ने भिक्षुणीहरूले भिक्षुणी प्रातिमोक्षको सवालमा कुनै पनि किसिमको माध्यमबाट आफ्नो स्वीकारोक्ति वा असहमतिको साहित्य किन सिर्जना पनि गर्नुभएन भन्ने अर्को महत्त्वपूर्ण प्रश्न हो ।

यसबाट एउटै कुराको अनुमान यस्तो हुनसक्छ कि बुद्धको परिनिर्वाण हुँदासम्म भिक्षुणीहरू हराएर गइसकेका वा सक्षम नभएको होइन कि उहाँहरूलाई तत्कालीन भिक्षुसंघले वा दुईचारजना बुद्धशासन भनेको पुरुषहरूको मात्र कब्जामा हुनुपर्छ भन्ने पुरुष धर्माधिकारीहरूले भिक्षुणीहरूलाई अघि आउन नदिएको मात्र होइन उनीहरूलाई जसरी हुन्छ त्यसरी दमन गरिराखेको हुनुपर्छ । त्यसैले उहाँहरूलाई फेरि शीर उठान नसक्ने गरी दमन गर्न बुद्धवचनको नाम दिएर भिक्षुसंघले विनयको नाममा यस्ता यस्ता नियमहरूको घेरामा बन्दी बनाइदिए कि अब उप्रान्त कुनै पनि महिला भिक्षुणी भएर बुद्धशासनमा आफूलाई जीवनभर समर्पण गर्न नसक्ने अवस्था ल्याइदियो । यसलाई कुनै ऐतिहासिक दस्तावेजको रूपमा नलिई त्यस्तो होइन यस्तो हो भनेर बौद्धविद्वानहरूले दसिप्रमाणसहित खण्डन वा प्रतिकार गर्ने बाटो खोलिएको मात्र हो भनी ग्रहण गरिदिनुहुन अनुरोध गर्दछु । यस्तो भयो भने म जस्ता अज्ञानीहरूले सत्य कुरा सिक्ने वा बुझ्ने अवसर पाउने छ भन्ने आशा लिएको छु ।

**स्वन्ति नखः अले नेपाल संवत् ११३५ या लसताय
सकल नेपाःमिपिन्त दुनुगलानिसै मिन्तुना !**

मिलन बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड

ह्वनाछँ, पाको, न्यूरोड, काठमाडौं ।

फोन: ४२३१०३६, ४२२२०६५, फ्याक्स : ४२९६९६७

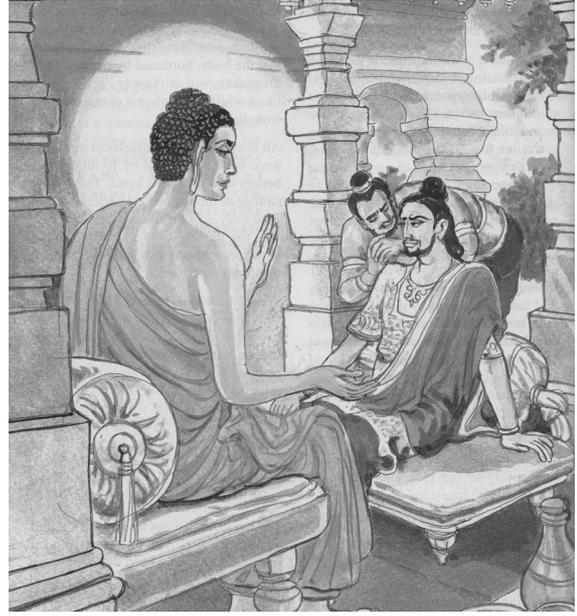
कोण्डन्य, gkondanya@gmail.com

नारी पनि पुरुषभन्दा श्रेष्ठ हुन सक्छे...

बुद्धकालीन समयमा ख्यातिप्राप्त राजाहरू मध्ये प्रसेनजित कोशल नरेश पनि एक हुन् । उनले मगधराजा सेनीय बिम्बिसारकी बहिनी कोशलदेवीसँग विवाह गरेका थिए । राजकुमार अजातशत्रुले देवदत्त जस्ता फटाहा, धोकेबाजी, अवसरवादीको संगतमा परी राजा हुन हतार माने, त्यसपछि बिम्बिसार राजाको गद्दी गल हत्याएर चाँडै राजा भए । धार्मिक राजा, आफ्नै पिता बिम्बिसारलाई निर्दयतापूर्वक हत्या गरे, त्यसैको सूतारले बहिनी कोशलदेवीको समेत मृत्यु भयो ।

राजा अजातशत्रु र प्रसेनजित कोशलराजाबीच कोशलदेवीले प्राप्त गरेका दाइजोसम्बन्धी भगडा भयो, त्यसमा अजातशत्रुले जिते, प्रसेनजित हारे । निराश राजा आफ्नो राज्यमा फर्किरहँदा यौटा सुन्दर बगैँचामा रहेकी सुन्दरी रूपवती केटीको स्वभाव-आचरणले राजालाई मुग्ध पार्‍यो । पुष्प उद्यानमा काम गर्ने बुद्धिमती मालिनी मल्लिका देवीलाई राजा प्रसेनजितले महारानी (महिषी) बनाए । राजाले मल्लिकालाई अति धेरै प्रेम र विश्वास गर्थे ।

एकदिन राजा रानी दुबै राजदरवारमा बसी आपसी प्रेमपूर्वक सुख, दुःखका कुरा गरिरहेकै बेला राजाको मनमा तर्कना भयो- "यिनी मल्लिकालाई मैले कस्तो ठाउँबाट कस्तो ठाउँमा ल्याई पुऱ्याएँ । यिनले मलाईभन्दा बढी प्यार अरु कस्लाई पो गर्लिन् र? !" रानीकै मुखबाट त्यस्तो प्रेमभाव सुन्ने ठूलो आशा राजाको मनमा पलाउँछ । वास्तवमा यौटा प्रेमीले आफ्नो प्रेमीकाबाट "म तिमीलाई/तपाईंलाई नै सबैभन्दा बढी माया गर्छु, प्रेम गर्छु ।" भन्ने मन्द आवाज सुन्न चाहना गर्नु स्वाभाविक हो । तर रानी मल्लिकादेवीले कुनै बनावटी कुरा नगरी, अभिनय शैलीमा होइन, मनमा जे छ त्यस्तै गरी छक्कापन्जा नगरिकनै "आफूभन्दा प्यारो अरु कोही हुँदैन, सबैभन्दा

मनपर्ने त आफै हो ।" भनी जवाफ फर्काइन् । गहृङ्गो आशा बोकेको राजाको मन खल्लो भयो । राजा तुरुन्तै तथागतसमक्ष पुगेर मल्लिकाले आफूप्रति गरेको रूष्ट व्यवहार सुनाए ।

रानी मल्लिका गर्भवती भइरहँदा राजा प्रसेनजितले धेरै दिवास्वप्न देख्ने गर्थे- "मल्लिकाले छोरा जन्माउलिन्, अनि यस्तो गरौंला, त्यस्तो गरौंला !" भनी छोरा पाउने कहिले कहिले भोटो सिउने अहिले जस्तै गरी राजाले व्यवहार प्रदर्शन गर्थे । मल्लिकाकादेवी चाँडो आमा बन्ने समय नजिकिँदै थियो, राजा समय समयमा उपदेश सुन्न विहारमा जान्थे । एकदिन राजा विहारमा उपदेश सुनिरहेकै बेला त्यहाँ एक पुरुष आई खुसुक्क कानमा छोरी जन्मेको कुरा सुनाउँदा भने राजाको मन खुसुक्क भयो । नभन्दै केही समयपछि रानी मल्लिकाले पनि छोरी नै जन्माइन् । "मल्लिकाकादेवीले छोरी जन्माइन्" भनी राजाको कानमा

सुटुक समाचार पुन्याइयो । यो समाचार सुनी प्रसेनजित कोशलराजाको मन भनै खुसुक भयो ।

छोरी जन्मेर मन खुसुक भएका राजा प्रसेनजितलाई तथागत शास्ताले सोचाई परिवर्तन गर्न, मनोभावनालाई परिवर्तन गर्न उपदेश गर्नुभयो । तात्कालिन पुरुष प्रधान समाजमा नारीहरूको पनि समान भूमिका रहने, पुरुष जत्तिकै नारीले पनि जिम्मेवारीसहितको भूमिका निर्वाह गर्नसक्ने, अफ नारी पनि पुरुषभन्दा श्रेष्ठ हुनसक्छे भन्ने विचार प्रवाह गर्ने क्रममा तथागत शास्ताले स्पष्ट रूपमै उद्घोष गर्नुभयो-

“इत्थीपि हि एच्चिया, सेय्या पोस जनाधिप ।

मेधावी शीलवती, सस्सुदेवा पतिव्वता ॥”

अर्थात्- “महाराज ! यहाँ कुनै कुनै स्त्री बुद्धिमती, शीलवती, सासुससुरालाई देवतासमान मान्ने तथा पतिव्रता भई पुरुषभन्दा पनि श्रेष्ठ हुनसक्छे ।”

“तस्मा यो जायति पोसो, सूरु होति विसम्पति ।

ताविसा सुभगिया पुत्तो, रज्जं पि अनुसासतीति ॥

अर्थात्- त्यस्ती स्त्रीबाट जुन सन्तान जन्मिन्छ, ऊ सूरवीर तथा दिशा प्रमुख समेत हुनसक्छ, त्यस्तो सौभाग्यवतीको बालकले राज्य अनुशासन पनि गर्न सक्छ ।”

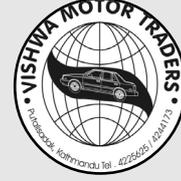
तथागत शास्ताको श्रीमुखबाट प्रस्फुटित उपदेश सुनिरहेका राजा प्रसेनजितलाई आफ्नो हृदय परिवर्तन गर्न बाटो खुल्यो । बुद्धको सानिध्यमा उपदेश श्रवण गर्ने शुभ अवसरका लागि बुद्धिमती मल्लिकादेवीले नै राजालाई उत्प्रेरित तथा उत्साहित गरेकी थिइन् । धन्य हृदय परिवर्तनकारी नारी बुद्ध-भक्तिनी साधिका मल्लिका देवी !

यसरी तथागत शास्ताले त्यतिबेला नारी पनि पुरुषभन्दा श्रेष्ठ हुन सक्छे भन्ने सामाजिक सुधारवादी सोच प्रवाह गर्नुभयो । सामाजिक परिवर्तनका लागि धार्मिक अभिमत, आध्यात्मिक चिन्तन मन्थनको माध्यमले उतिबेला सर्वथा आयामिक विकासशील सामाजिक अभियन्ताको रूपमा आफूलाई तथागतले उभ्याउनुभएको थियो ।

(श्रोत : मल्लिका सुत्तं, संयुक्तनिकाय)

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चित्तलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं.: ४४३३४८९, ४०३००४४, ०१२२९२२३०

E-mail: vishwamotor@gmail.com

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि
गाडिका पार्टसहरूको लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

**दीपावली तथा ने. सं. ११३५ को उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण नेपालीहरूलाई हार्दिक शुभकामना ।**

सुनौलो कीर्तिपुर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

नगाउँ दोबाटो, नयाँ बजार, कीर्तिपुर

लोकेश्वर शाक्य

निर्वाणको मार्ग प्रज्ञापारमिता तथा अनात्म ज्ञान

बुद्धत्व प्राप्तिका लागि गरिने महायानका मूल अभ्यास भनेका छ पारमिता हुन् । दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान र प्रज्ञा । ती मध्येअगाडिका पाँचवटा चाहिँ पुण्य सम्भारका अभ्यास हुन् र यिनीहरू मार्फत् नै करुणा या उपायको अभ्यास भइरहेको हुन्छ भने छैठौँ प्रज्ञापारमिता स्वयं चाहिँ ज्ञान सम्भारको अभ्यास हो । यी दुबै सम्भार पूर्ण भए भने मात्र बुद्धत्व लाभ गर्ने बाटोमा पुग्न सकिन्छ । अन्यथा बुद्धत्व प्राप्ति हुन सम्भव छैन । परन्तु ती अगाडिका पुण्य सम्भारसँग सम्बन्धित अभ्यास याने पाँच पारमिताहरू तब मात्र पूर्ण हुन्छन्, जब तिनीहरूको अभ्यास लोकोत्तर प्रज्ञाद्वारा युक्त भएर गर्न सकिन्छ । अन्यथा तिनीहरूलाई पारमिता नै भनिन्न केवल दान, शील, क्षान्ति आदि मात्र भनिन्छ । यही नै दान र दानपारमितामा फरक हो, शील र शील पारमितामा फरक हो, इत्यादि दान, शील, आदि त अन्य धर्महरूमा पनि पाइन्छ । परन्तु दानपारमिता, शीलपारमिता आदि त केवल महायानमा मात्र हुन्छ । त्रिकोटी परिशुद्ध हुनु भनेको प्रज्ञाले युक्त हुनु हो अतः वास्तवमा सम्पूर्ण कुराहरूको मूल प्रज्ञामा नै हुन्छ ।

प्रज्ञा भनेको वस्तुहरूको (धर्महरूको) यथार्थ स्वरूपलाई जे को त्यही जान्नु हो । यहाँ वस्तु या धर्म भन्नाले जड र चेतन सबैलाई जनाउँछ । जस्तै "यथावस्थित प्रतीत्यसमुत्पन्न वस्तुतत्त्व प्रविचयलक्षणा प्रज्ञा" अथवा "स्वसामान्य धर्मलक्षण यथाभूत न्यवचारणा, इति प्रज्ञा" भनेर परिभाषित गरिएको छ । धर्महरूको सामान्य लक्षण या यथाभूत लक्षण भनेकै निःस्वभावता अथवा 'शून्यता' भएको हुनाले त्यो जान्नु नै प्रज्ञा हो । बुद्धिको आफ्नो सीमा हुन्छ, यसले देशकाल आदिबाट सीमित भएर निश्चित परिधिभित्र रही थाहा पाउने गर्छ । आफू पनि सीमित हुन्छ र आफूले थाहा पाउने ज्ञेय वस्तुको पनि अरूबाट छुट्याएर अपोहबाट ज्ञान गर्छ र त्यो पनि पूर्ण रूपमा नभएर आंशिक रूपमा मात्र । त्यतिमात्र नभएर यसले यथार्थ स्वभावमा आफ्नो तर्फबाट धेरै कुरा थपघट गरेर ग्रहण गरेको हुन्छ । अरू केही नभए पनि सत्ताको समारोप या अपवादमध्ये एउटा त जहिले पनि गरेकै हुन्छ । यस्तो आरोपित या अपवादित सत्ता-ग्राह नै शाश्वतदृष्टि या उच्छेददृष्टिका कारण हुन् र यिनै दृष्टिबाट सम्पूर्ण तृष्णा, दुःख, आस्मिमान आदिको बृद्धि भइरहन्छ । त्यसलाई काट्नु

- बुद्धधर्ममा गहिरो सिद्धान्त अनित्य, दुःख, अनात्म भएकोले यावत चिजवस्तु र जीव नाश हुने हुँदा अनित्य भयो । संसारमा अनेक दुःख छन् । बुद्धोभवेयम् जगतो हिताय अनुसार दुःख निवारण गर्न बाटो देखाउनको निमित्त बुद्ध हुनुभएको हो । फेरि आत्मा (चित्त) भनेको संस्कार भएसम्म मात्र जन्म हुने भएकोले प्रज्ञा तथा अनात्मको मर्म बोध गरेर संस्कार नहुने चर्या निर्वाणको मार्ग भयो ।

र जस्तो छ त्यस्तै मात्र थाहा पाएर रहनु प्रज्ञाको स्वभाव भएकोले प्रज्ञाविना दुःखबाट मुक्त हुनु सम्भव हुँदैन र बुद्धता प्राप्त हुने त भन्नु कुरै आएन ।

जसले कल्याणमित्रहरूको सेवा राम्रोसँग गरेको छ, प्राणीहरूको दुःख देखेर दुःखी भएको छ र उनीहरूलाई मुक्त गराउने तीव्र सङ्कल्प गरेको छ, आफ्नो सुखको बारेमा अलिकति चिन्ता पनि गरको छैन, बुद्धत्व प्राप्त नगर्दै असंख्य प्राणीहरूको हित गर्न सम्भव हुने रहेनछ भन्ने पनि बुझेको छ, त्यही कारणले गर्दा बोधचित्त उत्पाद गरेर महायानको अभ्यासमा जुटेको छ, त्यस्तो महात्मा व्यक्ति पुण्यसम्भार र ज्ञानसम्भार यी दुई बुद्धताका साधनहरूलाई सिद्ध गर्नको लागि दान, शील, क्षान्ति आदि पारमिताको अभ्यासमा प्रवृत्त भैसकेको हुन्छ । विपश्यना हुनलाई पहिले प्रज्ञा के हो भन्ने विषयलाई नबुझी नहुने भएकोले प्रज्ञाको निरूपण गर्न अत्यावश्यक छ । जसले दुःखलाई निवारण गर्न चाहन्छ, उसले प्रज्ञाको उत्पाद गर्नुपर्छ ।

प्रज्ञा भनेको अज्ञान अर्थात् अविद्याको विपक्ष याने उल्टो धर्म हो । अविद्याको अर्थ धेरै प्रकारका हुन्छन् र सूत्र एवं शास्त्रहरूमा त्यसको बारेमा विभिन्न दृष्टिकोणबाट विभिन्न प्रकारले बयान गरेको पाइन्छ । तीमध्ये प्रमुख दुइटा छन्- १) वस्तुहरूको यथार्थ स्वरूपलाई नजान्नु अविद्या हो, २) वस्तुहरूलाई उल्टो याने विपरीत ढङ्गबाट जान्नु पनि अविद्या हो । त्यसकारण मिथ्यादृष्टि पनि अविद्याकै स्वरूप हो । सम्पूर्ण धर्महरू वास्तवमा निःस्वभाव नै छन् तर पनि यही दोस्रो दर्जाको अविद्याले गर्दा प्राणीहरूले स्वभावसिद्ध रूपमा देख्छन् । त्यसकारण धर्महरूलाई स्वभावसिद्ध सत्ताको रूपमा

देख्ने र ठान्ने या मान्ने जुन अज्ञानदृष्टि छ, त्यसैलाई अविद्या भन्दछन् । उहाँहरूको मतमा द्वादस निदानको पहिलो प्रत्यय अविद्या पनि यही स्वभावदृष्टि नै हो । यसैले नै वस्तुहरूलाई स्वलक्षणतः सिद्ध देख्ने गराउँछ । यो अविद्या नै संसारको जरो हो र सत्कायदृष्टिकै स्वरूप हो । यसलाई क्लेशावरणको जरो पनि भनिन्छ ।

समस्त धर्महरूलाई निःस्वभावरूपमा देख्ने दृष्टिलाई शून्यतादृष्टि भन्छन् । यो अविद्याको प्रतिपक्ष एवं विरोधी धर्म हो । त्यसैले यस्तो देखाइबाट मात्र त्यो अविद्या नष्ट हुन्छ । त्यसकारण यो ज्ञान नभएसम्म मोक्ष हुने सम्भावना पनि हुँदैन । बुद्धहरूको मूल उपदेश पनि यही हो । यस्तो देख्नु याने जान्नुलाई नै प्रज्ञा भन्दछन् । त्यसैले प्रज्ञाविना मुक्ति सम्भव छैन भनिएको हो । क्लेशावरण अर्थात् यो मूल अविद्याको वासनालाई ज्ञेयावरण भनिन्छ । यो ज्ञेयावरणलाई नाश गर्न पनि पुण्यसम्भारका साथै शून्यताज्ञान याने प्रज्ञाको भावना आवश्यक हुन्छ । यी दुबै आवरणलाई प्रहाण गरेपछि सर्वज्ञताको सिद्धि हुन्छ । त्यसैले जसरी भएपनि प्रज्ञाको उत्पत्ति गर्नु आवश्यक हुन्छ । पहिले बताइएका कुरामा दान, शील आदि सबै पर्छन् र ती सबै प्रज्ञा उत्पन्न गर्न सजिलो होस् भनेर नै हो ।

समाधिमा रहेपछि यथाभूत जान्दछ । वस्तुको जस्ताको तस्तै स्वरूपलाई जान्नु प्रज्ञा हो । प्रज्ञाको कार्य हो आफ्नो तर्फबाट केही पनि थपघट नगरी जस्ताको तस्तै ग्रहण गर्नु प्रज्ञाका अतिरिक्त दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान - यी पाँच पारमिताहरूको अन्तिम प्रयोजन प्रज्ञा उत्पन्न गर्नु नै हो । किनकि प्रज्ञा नै सम्यक्सम्बोधिको प्रधान कारण जस्तो हो । धर्महरूलाई कलाउने स्वभाव भएको त्यो प्रज्ञा यदपि यी पारमिताहरूमा प्रधान हो तापनि त्यसले मात्र एकलै सम्बोधि दिलाउन सक्दैन र निरोध या निर्वाणतिर लान सक्दैन । त्यसैले सम्बोधिको लागि उपाय पक्षको पनि खाँचो हुन्छ, जुन ती बाँकी पाँच पारमिता नै हुन् । त्यसकारण साक्षात् नभए पनि परस्परमा यी पाँच पारमिताहरू पनि बोधिको लागि हेतुजस्तै हुन जान्छन् । फेरि प्रज्ञाविना यी पाँच पारमिताहरू पारमिता पनि बन्दैनन् र बुद्धत्व लाभ हुन सक्दैन । जब यिनीहरू प्रज्ञाद्वारा विशुद्ध हुन्छन् तब मात्र यी असीम र निर्वाध हुन पुग्छन्, पारमिता पनि कहलाइन्छन् ।

आर्य शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमितामा उल्लेखित निम्न सूत्र यहाँ सान्दर्भिक छः- "तद्यथापि नाम, सुभूते, सूर्यमण्डलं चन्द्रमण्डलं च ततुर्षु द्वीपेषु कर्म करोति, चतुरङ्गं च द्वीपाननुगच्छति, अनुपरिवर्ततेह एवमेव सुभूते, प्रज्ञापारमिता पञ्चसु पारमितासु कर्म करोति, पञ्चपारमितान् अनुगच्छति, अनुपरिवर्तते, प्रज्ञापारमिताविरहितत्वात् पञ्चपारमिताः पारमितानामधेयं न लभन्ते ।"

अर्थात् हे सुभूति, जसरी सूर्य र चन्द्रमण्डलले चार द्वीपमा कर्म गर्छन्, चारद्वीपलाई नै घुम्छन्, चार द्वीपकै पछि

लागि रहन्छन्, त्यसरी नै हे सुभूति, प्रज्ञापारमिताले पनि पाँच पारमितामा काम गर्छ, पाँच पारमितालाई नै अनुशरण गर्छ । पाँच पारमितकै पछि लाग्छ, प्रज्ञापारमिताबाट रहित हुने हो भने त पाँच पारमिताले पारमिता भन्ने नाम पनि पाउँदैनन् ।

दान दिनेवाला दाता, दिइने वस्तु देय एवं दानलिने व्यक्ति प्रतिग्राहक यी तीनै कुरालाई प्रज्ञाद्वारा स्वभावशून्य जानी उक्त दान कर्म गरियो भने त्यसलाई त्रिकोटि परिशुद्ध दान भन्दछन् । यस्ता त्रिकोटि परिशुद्ध दान एवं अन्य पारमिताहरूको पनि निरन्तर आदरपूर्वक अभ्यास गरेपछि मात्र अविद्याजनित सम्पूर्ण प्रपञ्चजालहरूको प्रहाण गर्न सकिन्छ र बुद्धत्व लाभ गर्ने बाटोमा पुगिन्छ । त्यही भएर दान आदि पारमिताहरूलाई प्रज्ञाप्रधान याने प्रज्ञानै मूलमा भएका भनिन्छ । अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितामा भनिएको तलको सूत्र पनि यहाँ उल्लेखनीय छ-

"तद्यथापि नाम कौशिक, जात्यन्धानां शतं वा सहस्रं वा अपरिणायका नाम भन्यं मार्गावतरणाय, कुतः पुनर्नगरानु प्रवेशाया एवमेव कौशिक, अचक्षुष्करः पञ्चपारमिता जात्यन्धभूता भवन्ति विना प्रज्ञापारमिताया अपरिणायकाः, विना प्रज्ञापारमिताया अभव्या बोधि मार्गावतरणाय, कुत एवं सर्वाकारज्ञता नगरानु प्रवेशाया ।" भन्न खोजेको के हो भने जसरी जन्मान्ध छ भने खुट्टा आदि भए पनि गन्तव्य स्थानमा पुग्न सक्दैन र त्यस्ता जन्मान्धहरू सयौं हजारौं मिलेर पनि कसैलाई गन्तव्य स्थानमा पुऱ्याउन सक्दैनन् । त्यसैगरी प्रज्ञापारमिता विना चक्षुहीन भएका अन्य पाँच पारमिताहरूले पनि बोधिरूपि नगरसम्म पुऱ्याउन सक्दैनन् ।

बुद्धत्व प्राप्तिको निमित्त गर्ने षटपारमिता चर्या भन्ने माथि उल्लेख भएबमोजि दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान, पुण्य सम्भार हो भने छैटौं प्रज्ञा ज्ञान सम्भार हो । यी दुबै नभै नहुने हो । धर्मको यथाभूत लक्षण भनेको निःस्वभावता अथवा शून्यता हो । विपश्यनाको निमित्त शील, समाधि, प्रज्ञाबोध गरेर चर्या गर्नु अनिवार्य छ । अविद्यानै संसारको विज भएकोले यो भएसम्म जन्म भैरहने रहेछ । कल्पित वस्तुलाई नास्ति आदि शब्दले निषेध गरिराखेको छ । परतन्त्र वस्तुलाई मायोपम आदि दृष्टान्तद्वारा देशना गरिराखेको छ । दुइटा ग्राह्य विकल्प तथा दुइटा ग्राहक विकल्परहित भएर शुद्ध भएको परतन्त्र स्वभावलाई परिनिष्पन्न भनिएको छ । बुद्धधर्ममा गहिरो सिद्धान्त अनित्य, दुःख, अनात्म भएकोले यावत चिजवस्तु र जीव नाश हुने हुँदा अनित्य भयो । संसारमा अनेक दुःख छन् । बुद्धोभवेयम् जगतो हिताय अनुसार दुःख निवारण गर्न बाटो देखाउनको निमित्त बुद्ध हुनुभएको हो । फेरि आत्मा (चित्त) भनेको संस्कार भएसम्म मात्र जन्म हुने भएकोले प्रज्ञा तथा अनात्मको मर्म बोध गरेर संस्कार नहुने चर्या निर्वाणको मार्ग भयो । अस्तु !

(सन्दर्भ श्रोतः आर्य शान्तिदेव विरचित बोधिचर्यावतार, अनुवादः नारायणप्रसाद रिजाल)

घनश्याम राजकर्णिकार

बुद्धको शिक्षणकला

जीवनमा हाम्रो कर्मअनुसार फल अर्थात् राम्रो कामबाट राम्रो र नराम्रो कामबाट नराम्रो फल पाइन्छ भन्ने कुरा भगवान् बुद्धले घ्यू र पत्थरयुक्त दुई ओटा घैटाको उदाहरणबाट बडो राम्ररी प्रस्त्याउनुभएको छ ।

एक समय भगवान् बुद्ध नालन्दामा बसिरहनुभएको थियो । उहाँ बस्नुभएको विहारमा एक दिन असिबन्धक भन्ने एक जना युवक रूँदै आए । यो देखी बुद्धले उसलाई- "छोरा, के भयो, किन रोएको ?" भनी सोध्नुभयो ।

"भगवान्, हिजो मेरो बुबा बित्तुभयो । म टुडुरो भएँ" भन्दै फेरि रोए ।

"तिम्रो बुबा मात्र होइन, एक दिन सबैले मर्नुपर्छ, सबैको त्यही गति हुने हो, किन रोएको ? रोएर तिम्रो बुबा फर्केर आउँदैनन्, आउँछ र ?"

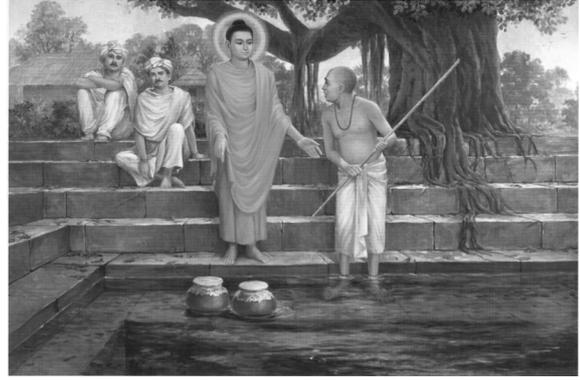
"भगवान्, मलाई थाहा छ, रोएर केही हुने होइन । उहाँ मलाई धेरै माया गर्नुहुन्थ्यो, उहाँले राम्रो गति नपाउनु होला भन्ने पिर लागिरहेछ । त्यसैले मेरो बुबाको सद्गतिको लागि प्रभु शास्ताले केही गरिदिनुपर्छ ।"

"तिम्रो दिवंगत पिताको लागि त्यस्तो मैले के गर्न सक्छु र ?"

"भगवान् ! पण्डा, पूजारी, पुरोहित, धर्मगुरुहरूले दिवंगतहरूको कल्याणको लागि, उनीहरूको सद्गतिको लागि विभिन्न थरिका क्रिया-कर्महरू गराउने गर्छन् जसबाट उनीहरूले स्वर्गमा ठाउँ ओगट्न पुग्छन् भन्छन् । भगवान् हजुर त करुणा सागर हुनुहुन्छ, हजुरको ख्याति चारैतिर फैलिएको छ । हजुरले म उपर दया गरी मेरा दिवंगत बुबाको लागि केही गरिदिनुस् जसले गर्दा उहाँलाई स्वर्ग प्राप्त होस् ।"

भगवान् बुद्धले युवक असिबन्धकलाई उपदेश दिएर वा सम्झाएर सम्झाउन नसक्ने देखेर तथा उसको मानसिक स्थितिलाई हेरेर भन्नुभयो-

"ठिक छ छोरा, त्यसो भए दुई ओटा माटोका स-साना घैटा, एक एक हात लामो दुई टुक्रा सेता कपडा

- हर समय हर परिस्थितिमा पुण्यकर्ममा अग्रसर हुनुपर्छ, शील सदाचारको जीवनमा लाग्नुपर्छ, पाप कर्मबाट अलग हुनुपर्छ । यस्ता सत्कार्यले हामी पवित्र हुन्छौं, धार्मिक बन्छौं । तर क्रोध गर्नु, नशालु कुरा खान्नु, दुराग्रही हुनु, ईर्ष्यालु बन्नु, घमण्डी हुनु भनेको पापकर्म सञ्चय गर्नु हो ।

र तीन हात लामो बाँसको एउटा लट्ठी ल्याउनु । साथै अन्दाजी तीन चार मुट्ठीभर घ्यू र कड्कड पनि ल्याउनु ।"

बुद्धको यस्तो आदेश पाएपछि आफ्नो दिवंगत पिताको सद्गतिको लागि भगवान् बुद्ध केही गर्दै हुनुहुन्छ भन्तानी खुसी हुँदै उपर्युक्त सामानहरू किन्न दौडिए र केही बेरपछि लिएर आए । भगवान् बुद्धले एउटा घैटामा कड्कड पत्थर र अर्कोमा घ्यू राख्न लगाई दुबै घैटाको माथिल्लो भागहरू छोपी बाँध्न लगाए । त्यसपछि ती दुबै घैटालाई नजिकैको जलाशयमा राख्न लगाई बुद्धले "ल छोरा, यी दुवै घैटालाई बाँसको त्यो लट्ठीले हानी फुटाल्नु" भन्नुभयो । दुबै घैटा फुटनासाथ आफ्नो दिवंगत पिताले स्वर्गमा प्रवेश गर्न पाउने भए भन्ने विचारले युवक खुसीले गद्गद् हुँदै थिए । बुद्धको आज्ञानुसार युवकले दुबै घैटाहरू फुटालिदिए ।

घैटाहरू फुट्नासाथ एउटा घैटाको घ्यू पानी बाहिर तैरियो र अर्को घैटाको पत्थर चाहिँ लगतै पानीभित्र डुब्यो ।

भगवान् बुद्धले मुसुमुसु हाँस्दै युवक असिबन्धकलाई भन्नुभयो-

“ल छोरा, मैले जानेसम्मको यति क्रिया-क्रम त गराएँ, अब पण्डा, पुरोहित बोलाई तन्त्र-मन्त्र, विधि-विधानअनुसार घ्यूलाई पानीभित्र डुबाउने र पत्थरलाई पानीको सतहमा उतार्ने काम गर्न लगाउनु ।”

बुद्धको यस्तो कुरा सुनी युवकले फिसिक्क हाँस्दै भने-

“हजुर पनि कस्तो मजाक गर्दै हुनुहुन्छ, कस्तो हँस्यौली कुरा भन्दै हुनुहुन्छ । पानीभन्दा गरुडगो पत्थरलाई लाख प्रयत्न गरे पनि पानीमाथि उतार्न सकिँदैन त्यस्तै पानीभन्दा हलुको घ्यूलाई पानीभित्र डुबाउन जतिसुकै मन्त्र फलाके पनि त्यसलाई पानीभित्र डुबाउन सकिन्न । यो त प्रकृतिको नियम नै हो ।”

बुद्धले मुसुमुसु हाँस्दै भन्नुभयो- “हे विवेकशील युवक, तिमीले ठिकै भन्यौ । पत्थरलाई पानीमाथि आऊ, पानीमाथि आऊ, अनि घ्यूलाई पानीभित्र डुबू, पानीभित्र डुबू भनी जतिसुकै मन्त्र फलाके पनि वा पूजापाठ गरे पनि वा कुनै पनि प्रकारको कर्मकाण्ड गरे पनि यो सम्भव छैन । पानीभन्दा गरुडगो पानीभित्र डुबू र पानीभन्दा हलुको पानीमाथि तैरिन्छ । यो प्रकृतिको नियम हो, जुन तिमीलाई राम्ररी थाहा रहेछ । तर तिमीले के थाहा पाएनौ भने यदि तिम्रो पिताले जीवितावस्थामा राम्रो पुण्य कर्म गरेका थिए भने पानीमाथि घ्यू तैरिनेभँ उनको सद्गति नै हुन्छ, घ्यूलाई कसैले पानीभित्र धकेलेर राखी राख्न नसकिने भँ कोही कुनैले उनलाई नर्कमा धकेलेर राख्न सक्दैन । त्यस्तै यदि उनले जीवनमा पाप कर्म तथा दुष्कर्म गरेका थिए भने पानीमा डुबेको पत्थर सरह उनको दुर्गति नै हुन्छ, दुङ्गालाई पानीको सतहमाथि तैरिराख्न नसकेभँ कोही कसैले उनलाई सद्गति दिलाउन सक्दैन । यो सबै प्रकृतिको नियम हो । हाम्रो जीवन पनि प्रकृतिको नियममा चरिरहन्छ । प्रकृतिको नियमलाई हामीले आत्मसात् गर्नुपर्छ । सद्विचार, सद्धर्म, सद्कर्मले यस लोकमा होस् वा परलोकमा हाम्रो कल्याण हुने गर्छ भने यसको विपरीत कुविचार, कुकर्म, कुबाटोले हामीलाई यस लोकमा मात्र होइन परलोकमा पनि हाम्रो दुर्गति भइछाड्छ । त्यसैले हे भद्र ! हर समय हर परिस्थितिमा पुण्यकर्ममा अग्रसर हुनुपर्छ, शील सदाचारको जीवनमा

लाग्नुपर्छ, पाप कर्मबाट अलग हुनुपर्छ । यस्ता सत्कार्यले हामी पवित्र हुन्छौँ, धार्मिक बन्छौँ । तर क्रोध गर्नु, नशालु कुरा खानु, दुराग्रही हुनु, ईर्ष्यालु बन्नु, घमण्डी हुनु भनेको पापकर्म सञ्चय गर्नु हो । त्यसैले हे भद्र ! पण्डा, पूजारी, तान्त्रिक वा ज्योतिषहरूले तिमीलाई मुक्त पार्न सक्दैनन् । आफ्नो कल्याणको लागि तिमी आफैँ अग्रसर हुनुपर्छ । शील सदाचारको जीवनले नै यस लोकमा होस् वा परलोकमा तिम्रो सुगति अवश्यमेव हुने गर्छ । यही प्रकृतिको नियम हो ।”

भगवान् बुद्धका यस्ता ज्ञान गुनका कुरा सुनेर युवक असिबन्धक एक छिन अवाक भए । त्यसपछि उनले हतपत्त घोप्टो परी साष्टाङ्ग दण्डवत् गर्दै, ‘बुद्धम् शरणम् गच्छामि, धर्मम् शरणम् गच्छामि, सङ्घम् शरणम् गच्छामि’ उच्चारण गर्दै महामना बुद्धप्रति असीम श्रद्धा अभिव्यक्त गरे ।

यस्तै एउटा अर्को प्रसङ्ग छ जसमा रिसाहा व्यक्तिको गाली र उपहासप्रति महामना बुद्धले कसरी सामना गर्नुभयो । त्यो थाहा पाउँदा म जिब्रो काढ्ने गर्छु र यसबाट उहाँको महत्ता र पवित्रता थाहा पाउँदा म नतमस्तक हुन्छु । एक दिनको कुरा हो, तथागत बुद्ध कुनै एउटा गाउँ भएर जाँदै हुनुहुन्थ्यो । त्यहाँका केही मानिसहरूले बुद्धलाई खिसी गर्दै नानाथरीले गाली गर्न थालेछन् । क-कसैले त दुङ्गाले पनि हिर्काउन थालेछन् । बुद्धले हिँड्न रोकी तिनीहरूको गाली शान्त भावले सुनिरहनु भएछ । तिनीहरूको गालीमा केही सुस्तता छापेपछि बुद्धले मुसुक्क हाँसी भन्नुभएछ- “म अब जाऊँ ? मलाई अर्को गाउँमा चाँडै पुग्नु छ । यदि तिमीहरूको कुरा पूरा भयो भने मलाई जाने अनुमति दिनु । यदि कुरा अफ बाँकी छ भने भन म केही वेर रोकिन्छु । के अरू कुरा केही भन्नु छ ?

ती गाउँलेहरूले टूलटूला क्रोधी आँखा तरेर मुख बिगारेर भने- “कुरा रे ? के भनेको तिमीले ? बुझ्यौ, हामीले कुरा गरेको होइन, सिधै तिमीलाई गाली गरिरहेका छौँ । के हाम्रो गाली तिमीले सुनेनौ ? हामीले त केवल तिम्रो बेइज्जती गरिरहेका छौँ । के तिमीलाई यसको ख्याल छैन ? हाम्रो गाली सुनेर के तिमीलाई रिस उद्वेग ?

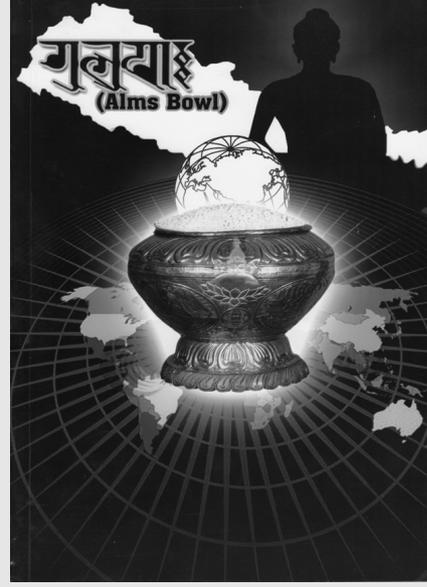
बुद्धले भन्नुभयो- “वत्स, कसले कसलाई रिस उठाउन सक्छ र ? हो, आफूलाई मन पऱ्यो भने आफैँ रिसाउन सकिन्छ, अर्थात् मानिस आफैँ रिसाउन सक्छ तर कसैले कसैलाई रिस थोपार्न वा हस्तान्तरण गर्न सक्दैन ।”

बुद्धले फेरि मुसुक्क हाँस्दै शान्त भावले भन्नुभयो- "तिमीहरूले गाली गन्यौ, मैले सुनेँ । मैले बुझँ तिमीहरू मदेखि एकदम क्रोधित छौ । कुरा सकिहाल्यो, गाली तिमीहरूले दियो, मैले सुनेँ तर यसबाट म प्रभावित भइनेँ । किनभने तिमीहरूको गालीसँग मेरो केही सम्बन्ध छैन । तिमीहरूले गाली दिनु थियो, दियो र मैले सुनेँ तर ती गालीलाई ग्रहण गर्न म राजी छैन । तिमीहरूले मलाई अहिले गाली गन्यौ तर गाली लिनलाई मलाई बाध्य गर्न सक्दैनौ । दिनु तिमीहरूको चाहना हो, लिनु मेरो आफ्नै स्वइच्छा हो जुन मेरो आफ्नै वशमा हुने गर्छ । तिमीहरूको गाली त्यसबेला मात्र म लिन्छु, जब मलाई पनि क्रोधी बन्नमा रस आउँछ । बुझ्यौ तिमीहरूले मलाई दश वर्षअघि भेटेको भए कुरै अर्को हुन्थ्यो । तिमीहरूलाई पनि मजा हुन्थ्यो अनि मलाई पनि । त्यसबेला तिमीहरू खाली हात बस्नु पर्दैनथ्यो । तिमीहरूको गाली उपर मैले पनि गाली गर्ने हुन्थे होला । तर अहिले त्यो अवस्था छैन । म गाली लिने गर्दिनेँ । मैले लिने काम बन्द गरिसकेँ । म लाचार छु । किनभने मभित्र गाली लिने वा ग्रहण गर्ने जुन तत्त्व थियो त्यसलाई मैले बिदा दिइसकेँ । अब मभित्र क्रोध छैन त्यसैले तिमीहरूको गालीको कुनै अर्थ मलाई भएन । त्यो व्यर्थ भयो ।

त्यसपछि बुद्धले ती क्रोधी गाउँलेहरूलाई अभूत बुझाउने हेतुले उपमा दिँदै भन्नुभयो- "हेर मित्र, जसरी एउटा सुनसान महलभित्र कोही कराउँदा वा चिच्याउँदा एउटा आवाज घन्किन्छ र तरंगित हुन्छ अनि त्यो आवाज थामेपछि फेरि त्यहाँ सन्नाटा छाउँछ, त्यस्तै तिमीहरूको गालीको आवाज मेरो कानमा गुञ्ज्यो तर मलाई केही कुनै प्रभावित नगरी त्यसै फर्केर गयो । हामीबीच लिनु दिनु केही भएन । कुरा सिद्धिहाल्यो । अहिले हामी गाली नदिँदाको पूर्व अवस्थामा छौं, पूर्ण शान्तमा छौं मानौं केही भएकै छैन । त्यसैले अब मलाई जाने अनुमति दिनु । अर्को गाउँमा चाँडै पुग्नु छ । त्यहाँका मानिसहरू मेरो प्रवचन सुन्न पर्खिरहेका होलान् ।

भगवान् बुद्धको यस्तो गहन वाणी सुन्दा ती गाली गर्ने गाउँलेहरू एक आपसमा मुखामुख गर्न थाले, केही भन्न सक्ने स्थितिमा भएनन्, केही गर्न अघि सर्न सकेनन्, केवल हतप्रभ भइरहे । ती गाउँलेहरूबाट केही प्रतिक्रिया नआउँदा भगवान् बुद्ध आफ्नो साविकको गतिमा त्यहाँबाट प्रस्थान गर्नुभयो ।

गुलुपा: प्रकाशित

१ कार्तिक, बुद्धविहार भृकुटीमण्डप । नेपालका संघउपनायक अगममहापण्डित एवं अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष डा. भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले एक समारोहबीच गुलुपा: स्मारिका विमोचन गर्नुभयो । नेपाल परम्परागत बुद्धधर्म संघका अध्यक्ष प्रा. डा. नरेशमान वज्राचार्यको सभापतित्वमा सम्पन्न विमोचन समारोहमा गुलुपा: रत्न उपासक जीवरत्न स्थापित, स्मारिकाका सम्पादक भिक्षु कोण्डन्य लगायत वक्ताहरूले गुलुपा:को महत्वबारे प्रकाश पार्नुभयो । जीवरत्न स्थापित परिवारद्वारा धर्मदान स्वरूप प्रकाशित गुलुपा: स्मारिका कोण्डन्य तथा सिद्धिरत्न शाक्यभिक्षुद्वारा सम्पादित सो स्मारिका इच्छुक पाठकहरूलाई प्रकाशक परिवारले उपलब्ध गराइरहेको छ । गुलुपा: रत्न उपासकले दान गरेका सम्पूर्ण गुलुपा: सम्बन्धि कुराहरू रंगीन पृष्ठमा समाटिएको सो स्मारिका हाल पनि वितरण कार्य जारी छ । गुलुपा: रत्न उपासकले हाल ठाउँ ठाउँमा माग गरे अनुसार बुद्धमूर्ति प्रदान गर्दै आउनु भएको छ ।

केशरी बज्राचार्य

आनन्दभूमि: सबल सम्पादन पक्ष

आनन्दकुटी विहार गुठीबाट विगत चार दशकभन्दा अगाडिदेखि निरन्तर प्रकाशन हुँदैआएको बौद्ध मासिक पत्रिका आनन्दभूमिले बुद्धका उपदेशहरू जनजनमा फैलाउने भूमिका निर्वाह गर्दैआएको छ । आनन्दभूमिमा प्रकाशित ज्ञानवर्द्धक सामग्रीहरू नेपाली, नेपालभाषा र अंग्रेजी भाषामा पढ्न पाइन्छ । विगत चार दशकदेखि निरन्तर प्रकाशित यो बौद्ध मासिक बौद्धिक खुराक दिने पत्रिका हो । विगतमा केही वर्ष यो पत्रिकाको व्यवस्थापन, सम्पादन पक्ष कमजोर थियो । भिक्षु कोण्डन्यले सम्पादन व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सम्हाल्नुभएपछि प्रकाशन सामग्री व्यवस्थापन, सम्पादन पक्षमा उल्लेख्य सुधार भएको छ । यसलाई अझै बढी पाठक समक्ष पुऱ्याउन मलाई लागेका केही सुझावहरू यहाँ लिपिबद्ध गरेकी छु ।

आनन्दकुटी विहारका तत्कालीन प्रमुख आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको नेतृत्वमा स्थापित यो पत्रिकाको प्रकाशन सामग्री व्यवस्थापन, सम्पादनमा भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर सकृय रहनुहुँदा लोकप्रियता हासिल गरेको थियो । उहाँ असक्त र कमजोर हुनुभएपछि आनन्दभूमिको सम्पादन व्यवस्थापनमा पनि प्रभाव परेको थियो । उहाँको शारीरिक अवस्थाले थकान लिनथालेपछि पत्रिकाले पनि आफ्नो गति लिन सकेको थिएन । आनन्दभूमि पाठक वर्गको बौद्धिक खुराक भइसकेको हुँदा युवा जोस र जाँगरका साथ खट्नसक्ने व्यक्तिको खोँचो थियो । त्यो कमीलाई पुरागर्ने कार्यमा भिक्षु कोण्डन्यको सकृयता आनन्दभूमिका लागि कोरामिन साबित हुँदैआएको छ ।

मैले आनन्दभूमिको सम्पादन, व्यवस्थापनमा कोरामिन शब्द प्रयोग गरेकोमा अन्यथा नठानियोस् भन्ने मेरो विनम्र आग्रह छ । राजधानीबाहिर पनि आनन्दभूमिको थुप्रै ग्राहक छन् । समयमा पत्रिका नपुगेको थुप्रै गुनासो आएको थियो । आनन्दभूमिको नयाँ व्यवस्थापनपछि त्यस्ता समस्या केही समाधान हुँदैआएका छन् । पत्रिका प्रकाशनका केही आधारभूत पक्षहरू छन् । त्यसलाई लिपिवद्धगर्ने हो भने सबैभन्दा सशक्त सम्पादन पक्ष हो । व्यवस्थापन र वितरण कार्य क्रमशः आउने

भएपनि त्यसमा पनि अनुभवी र जाँगरिला व्यक्तिको सहयोग आवश्यक हुन्छ ।

मूलतः कुन किसिमको विषयलाई प्राथमिकता साथ प्रकाशन गर्ने भन्ने विषयमा सम्पादकको जिम्मेवारी ठूलो हुन्छ । भगवान् बुद्धका ज्ञानलाई जातिपातीको सीमित परिधिबाट माथि उठेर व्यापक आधारमा फैलाउने कार्यमा आनन्दभूमिले अझै अथक प्रयास जारी राख्नुपर्छ । मेरो अनुभवमा यस पत्रिकाका पाठकहरू तीन किसिमका छन् ।

पहिलो परम्परागत जन्मका आधारमा बौद्ध कहलिएकाहरू, दोस्रो बुद्धलाई ज्ञानको माध्यमबाट चिन्न चाहने गैरबौद्धहरू र तेस्रो बुद्ध तथा बौद्ध संस्कृतिलाई अनुसन्धानको माध्यमबाट अध्ययन, चिन्तन गर्न खोज्ने किमिका पाठकहरू छन् । यसलाई सरल ढंगबाट भन्ने हो भने पहिलो र दोस्रो किसिमका पाठकहरूलाई चाहिने बौद्धिक खुराक जुटाउन त्यति गाह्रो छैन । तेस्रो किसिमका पाठकहरूको जिज्ञासा मेटाउने सामग्री तयार पार्न चाहिँ बौद्धिक जमात तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि सम्बद्ध विषयका ज्ञाता बौद्ध भिक्षुहरू तथा बौद्ध वाङ्मयका अध्ययनशील अनुसन्धान कार्यमा लागेका लेखक बुद्धिजीवहरूको विश्लेषणयुक्त सामग्री तयार गर्नु आवश्यक छ । वास्तवमा बुद्धका उपदेशहरूलाई सरल ढंगबाट जनजनमा पुऱ्याउनुपर्छ भन्ने आसयलाई आत्मसात गर्दै बौद्धिक विश्लेषणका कुराहरू समावेश गरिनु पर्छ ।

नवोदित लेखकहरूले तयार पारेका सामग्रीहरूलाई सतर्कतासाथ सम्पादन गर्नु एक पक्ष हो भने विद्वत्वर्गबाट तयार पारिएका सामग्रीहरूबाट पाठकले उचित शिक्षा प्राप्त गर्न सक्छन् । त्यसैले आनन्दभूमि व्यवस्थापनले विश्लेषणात्मक सामग्री तयार पार्नसक्ने अनुभवी लेखक वर्गको प्यानल नै बनाउनु पर्छ । प्यानल लिष्टमा परेका लेखक वर्गबाट कुनै एक खास विषयमा नियमित सामग्री प्राप्तगर्ने आग्रह हुनुपर्छ । यसो गर्न सकियो भने विषयको प्रस्तुतिकरणमा दोहोरौपन आउँदैन । पाठकले पनि प्रत्येक अंकमा नयाँ विषय वस्तुको ज्ञान पाउन सक्छ । आगामी अंकमा फलानो विषयको

विश्लेषणयुक्त लेखन सामग्री आउँदै छ भनेर अग्रिम सूचना दिन सकिन्छ । पाठकले पनि आफूलाई जिज्ञासा भएको विषयको ज्ञान हासिल गर्न पाठक प्रतिक्रियाबाट दिनसक्छ । सम्पादकले पाठकको जिज्ञासा र आग्रहलाई ध्यानमा राखेर त्यस किसिमका विषयहरूको तर्जुमा गर्नगराउन सक्छन् । यसबाट सम्पादकलाई सम्पादनको थप बोझ पनि पर्दैन । यो कार्य अध्ययनशील एवं अनुसन्धान पक्षसँग सम्बन्धित भएको हुँदा लेखक वर्गको प्यानल पहिले नै तयार गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिइएको हो ।

आनन्दभूमिमा प्रकाशित रचना तथा सामग्रीहरू विवादास्पद हुँदैनन् । यसमा प्रकाशित सामग्रीहरू आधिकारिक हुन्छन् भन्ने कुरा पाठकहरूले अनुभव गर्दैआएका छन् । पाठक वर्गको यो विश्वासलाई कायम राख्दै थप सामग्रीहरू तयारपार्न महिनामा एकजना लेखकबाट तयार पारिएका सामग्रीहरू प्रकाशिन गर्ने गरी वर्षमा बाह्रजना लेखकको नियमित विश्लेषणात्मक रचना जुटाउन कुनै गाह्रो हुँदैन । अहिले जसरी आचार्य सत्यनारायण गोयन्काको विपश्यना संबन्धी रचना बेलाबेलामा आउने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी अन्य विषयमा पनि एक एक जना विज्ञ लेखकको रचना पढ्न पाठक चाहन्छ भन्ने कुरालाई पनि हेक्का राख्नुपर्ने हुन्छ ।

कुनै एक खास विषयमा केन्द्रित रहेर अन्तरवार्ता सामग्री पनि तयार गर्न सकिन्छ । यसमा पाठकको जिज्ञासालाई ध्यानमा राखेर विज्ञ, विशेषज्ञको विचारलाई प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । हामीले कुनै नयाँ विषय वा सामग्री प्रस्तुत गर्न सल्लाह सुभावा दिँदा त्यसकार्यमा कतिको सहजपन हुनसक्छ वा व्यावहारिकता कति छ भन्ने विषयमा पनि हेक्का राख्नुपर्ने हुन्छ । मैले माथि भनेका कुराहरूलाई व्यावहारिकताको कसीमा उतार्न सकिने देखिन्छ । आनन्दभूमिको व्यापकतालाई ध्यानमा राखेर यसमा विद्वत वर्गका लेखकहरूबाट आग्रह भएको खण्डमा सहजभावले स्वीकार गर्ने देखिन्छ ।

आनन्दभूमि नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका हो भन्ने कुरालाई ध्यानमा राखेर हेर्दा आजका बौद्धिक जमातलाई आकर्षित गर्नसक्ने सामग्री प्रदान गर्नु आवश्यक छ । केही विद्यालयहरूमा परियत्ति शिक्षा दिइन्छ । यसबाट विद्यार्थीको जिज्ञासा अवश्य पनि बढेको छ । उच्च शिक्षाको पठन पाठन ब्यवस्था भइरहेको अवस्थामा सन्दर्भ पाठ्यसामग्री दिने प्रयास आनन्दभूमिले गर्नु जरूरी छ ।

आनन्दभूमिले पाठकलाई बौद्धिक खुराक दिनसक्ने भएकाले यसका पाठ्यसामग्रीहरूमा पनि आवश्यकता अनुसार थप सामग्री दिँदै जान सकियो भने यो पत्रिकाको व्यापक

प्रभाव पाठक वर्गमा अवश्य नै पर्छ भन्ने विश्वास छ । आजकल देशभित्र र देशबाहिरका थुप्रै मुलुकहरूमा बुद्धजन्मस्थलको गरिमा र बुद्ध-जीवनीको ऐतिहासिक, पुरातात्विक विषयमा थप ज्ञान बढाउने जिज्ञासा बढिरहेको छ । यो पक्षमा अर्थात् बुद्धजन्मस्थल लुम्बिनीमा भएका पुरातात्विक उत्खनन, अन्वेषण, अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राप्त उपलब्धिहरूलाई पनि आनन्दभूमिले समय समयमा सामग्री प्रकाशन गर्नु राम्रो हुन्छ ।

आनन्दभूमिमा प्रकाशन हुनेगरेका विभिन्न बौद्ध गतिविधिहरूलाई नियमित गर्नु राम्रो हुन्छ । आनन्दभूमि बौद्ध तथा गैरबौद्ध सबैको लागि उत्तिकै महत्त्व राख्ने भएकाले नयाँ पुस्तक प्रकाशनको समीक्षासहित नियमित पाठकसमक्ष पुऱ्याउने प्रयास व्यवस्थापन पक्षले गर्नुपर्छ । आनन्दभूमिलाई देशव्यापि बनाउनु पर्छ । वितरण प्रणालीमा आवश्यक सुधार हुनुपर्छ । यो कार्य सहज छैन । तर हुनै नसक्ने असहज पनि छैन । व्यावसायिक प्रवर्द्धनका रूपमा वितरण प्रणालीमा सुधार गर्न सकिन्छ । विद्युतीय अनलाइन प्रकाशनमा पनि जान सकिन्छ । यस कार्यमा अनुभवीहरूको सहयोग लिन सकिन्छ । प्रयास गर्नु उचित हुन्छ । यी माथि उल्लेख गरिएका कार्यहरू भावनात्मक रूपमा वा स्वयम् सेवक भएर मात्र सम्पन्न हुनसक्ने छैन । त्यसैले मैले व्यावसायिक रूपमा जानुपर्छ भनेकी हुँ । सामग्री जुटाउने र सम्पादन कार्यमा भिक्षु कोण्डन्य सक्यतासाथ लागिपर्नु भएभैं विक्रीवितरण कार्यमा पनि उहाँलाई सहयोगी हातको खाँचो अनुभव गरेकी छु । त्यसकार्यमा यथासक्य सहयोग हुने नै छ ।

आनन्दभूमिको औचित्यतालाई हेरेर मैले आफ्ना मनमा लागेका केही विचारहरू यसका सम्पादन, व्यवस्थापन पक्ष समक्ष राखेकी हुँ । यसलाई सम्यक् ढंगले व्यावहारिक बनाउन सकियो भने आनन्दभूमि नेपाली बौद्ध जगतका लागि मात्र नभएर सबै नेपालीहरूका लागि बौद्धिक खुराक दिने उच्चकोटिको मासिक हुने कुरामा मलाई विश्वास छ । यसले विदेशमा बस्ने नेपालीहरूको जिज्ञासालाई पनि शान्त गर्ने खुराक दिनुपर्छ । भनै लोकप्रिय बन्छ । हामीलाई यस कार्यमा विद्वत वर्ग, लेखक, पाठक तथा विज्ञापनदाता सबैको सहयोग प्राप्तहुने कुरामा पनि मलाई विश्वास छ । यद्यपि सुभावा दिन जति सजिलो छ, त्यसलाई कार्यान्वयन गर्न पनि त्यति नै मुस्किल हुन्छ । तथापि सम्यक् प्रयास भइदियो भने यो कुनै गाह्रो कुरा चाहिँ हुँदै हैन ।

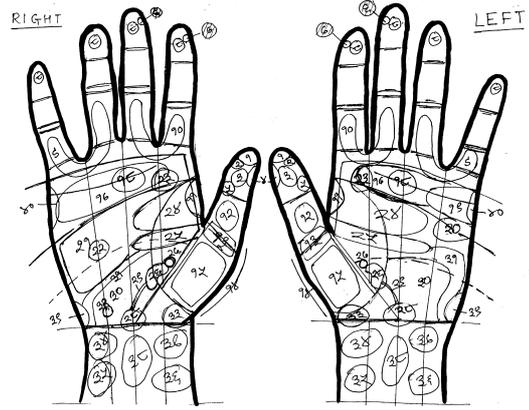
मैत्रेय अकुपेशर थेरापि-एक विधि अनेक उपचार

डा. भगवानदास मानन्धर, एम.डि. अकु.

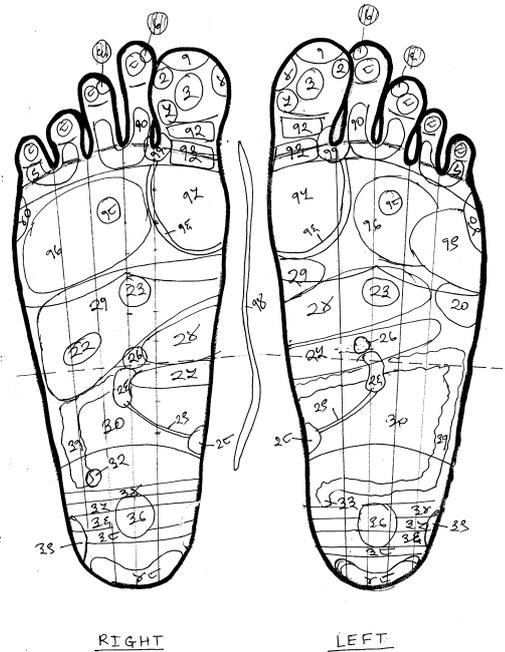
मानिस प्रायः केही न केही स्वास्थ्यसम्बन्ध समस्या लिएर हिँडेका हुन्छन् । कार्य व्यस्तताका कारण अथवा विभिन्न अन्य कारण बिसन्धो भएता पनि बेवास्ता गरी हिँड्नु पर्ने अवस्था हुन्छन् । समस्या देखापरेको लक्षणको आधारमा यस्तो फलाना रोग लाग्यो भनिन्छ । रोगको उपचार पनि दुखेको/देखिएको लक्षण अनुसार मात्र उपचार गरिँदा दोष हुन सक्दछ । जस्तो टाउको दुख्ने विविध कारणहरू हुन सक्छन्, जस्तै ग्यास्ट्रिक, ढाढ दुखाई, चिन्ता, आँखाआदि । यीमध्ये कुन कारण हो भन्ने पत्ता लगाई उपचार गर्नु जरुरी छ । रोगको कारण पत्ता लगाउन आधुनिक चिकित्सा पद्धति अनुसार विभिन्न ल्याब टेष्टहरू जस्तै रगत, दिसापिसाब, एक्स रे, एम.आर.आई, स्क्यानोइङ्गआदिबाट डाइग्नोसिस गरी सही रिपोर्टको आवश्यकता पर्दछ ।

यदि मानिस एक सूक्ष्म ब्रह्माण्डको प्रतिनिधित्व गर्दछ, हात र खुट्टा अति सूक्ष्म मानिसको स्वरूप हो भने यही हात र खुट्टामा प्रतिबिम्बित विन्दुहरूबाट नै रोग पत्तालगाउनु र उपचार गर्न सक्नु कुनै अनौठो कुरो होईन । अकुपेशरका धेरै पद्धति छन् । करिब हजार विन्दुहरू छन् । ती सबै विन्दुहरूमा दबाव दिई उपचार गर्नुपर्छ भन्ने छैन । हत्केला र पैतलामा शरीरका अङ्गप्रत्यङ्गहरू प्रतिबिम्ब भएका विन्दुहरू प्रस्तुत गर्न र उपचारार्थ विन्दुहरू पत्ता लगाउन लेखकहरूले चार्टहरू विकास गरेका छन् । यद्यपि जोनोलोजीको सिद्धान्तानुरूप र अनुभवको आधारलाई समेटे हात र खुट्टा प्रतिबिम्बका अकुपेशर प्रतिबिम्ब केन्द्रहरू सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गरी नयाँ "मैत्रेय अकुपेशर थेरापि चार्ट" प्रस्तुत गरिएको छ । यस चार्ट चित्र नं १,२,३ र नामाकरण तालिकामा दिइएका छन् ।

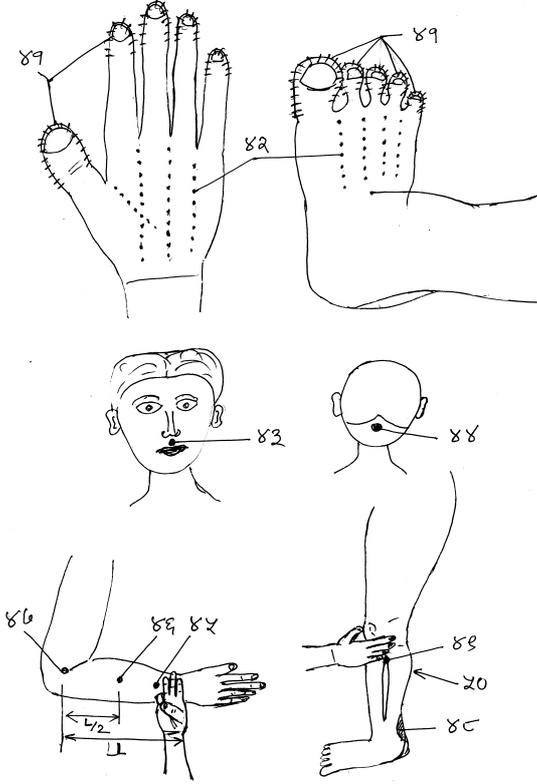
यही चार्ट अनुसार एक अनुभवी अकुपेशर थेरापिष्टद्वारा अति सरल र सहज तरिकाबाट हातमा केही विन्दुहरू दबाएर मात्र केही मिनेटभित्र कमजोर रोगी अङ्गको विन्दु (weak points) पत्ता लगाई रोगको सही पहिचान (Diagnosis) गर्न सक्दछन् । यदि यस प्रविधिद्वारा गरिएको

चित्र नं. १ : हातका अकुपेशर प्रतिबिम्ब विन्दुहरू, मैत्रेय अकुपेशर थेरापि

चित्र नं. २ : खुट्टाका अकुपेशर प्रतिबिम्ब विन्दुहरू, मैत्रेय अकुपेशर थेरापि

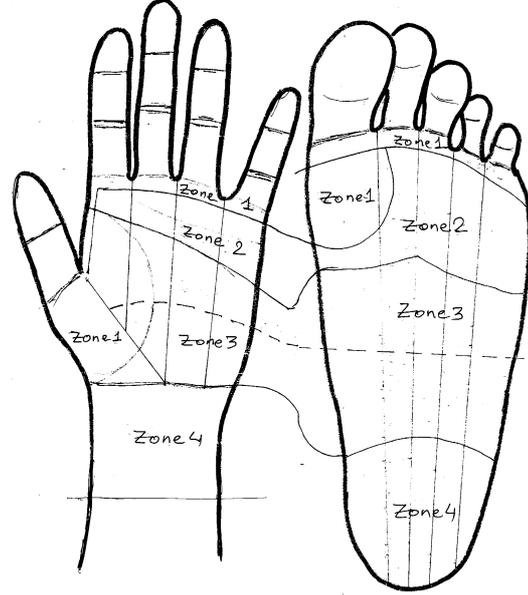

चित्र नं. ३ : मैत्रेय अकुप्रेसर थेरापि बिन्दुहरू

डाइग्नोसिसप्रति शंका भएमा अथवा विश्वस्त हुन चाहनु हुन्छ भने डाक्टर (एलोपैथि) को परामर्श लिई ल्याबटेष्ट गरी आफै ठीकबेठीक पत्ता लगाउन पनि सकिन्छ । यसकारण जो कोही स्वास्थ्य क्षेत्रका स्वास्थ्यकर्मी, वैद्य, प्राकृतिक चिकित्सक, एलोपैथिका डाक्टरहरूले पनि अकुप्रेसरको सरल डाइग्नोसिस प्रविधि जानकारीमा राख्नु बेश हुनेछ ।

डाइग्नोसिस गर्न बिन्दुहरूको ठीक स्थान पहिचान गरी र त्यसमा थिची उपचार गर्न अति आवश्यक छ । आ-आफ्नै हत्केला र पैतलाका हस्तरखाहरू र औलाहरूका मोटाई-चौडाई, यिनका कापलाई प्रयोग गरी प्राकृतिक स्वःग्राफ बन्दछ । औलाहरूका मोटाईलाई आधार मानी औलाहरूका कापबाट लम्बाईमा काल्पनिक चार रेखाहरू खिँची पाँच क्षेत्रहरू छुट्याइन्छ । चौडाईतर्फ काल्पनिक तीन रेखाहरूले चार भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ । यस "हस्त तथा पाउ ग्राफ" विभाजन तरीकाले अकुप्रेसरका प्रतिबिम्बित केन्द्र/बिन्दुहरू प्रस्तुत गर्न र पत्ता लगाउन सजिलो हुनेछ । (चित्र नं. ४)

उपचार सम्पूर्ण प्रणाली, शारीरिक तथा मानसिक

चित्र नं. ४ : हात र खुट्टामा अकुप्रेसर प्रतिबिम्ब बिन्दुहरू पत्ता लगाउन "हस्त तथा पाउ विभाजन" तरिका

उपचार हुनु जरुरी छ । उदाहरणार्थ, कुनै गाडीको ब्रेक ठीक छैन भने के त्यो गाडी निर्धक्कसँग हाँक्न सकिन्छ र? सकिन्छ । एक सानो पार्टपूर्जाको गडबडीले सम्पूर्ण गाडीको सुरक्षामा आँच आउँछ । यसै गरी हाम्रो शरीर पनि विभिन्न अङ्गप्रत्यङ्गहरूको प्रणालीका बीच समन्वय भएर काम गरिरहेका हुन्छन् । एक अङ्गमा मात्र केही गडबडी, कमजोर भएमा त्यससँग सम्बन्धित प्रणालीलाई असर पार्दछ ।

"एक विधि अनेक उपचार"को सूत्रलाई मध्य नजर गरी अकुप्रेसरका आधारभूत सिद्धान्तलाई अनुशरण गरी उपचार गर्न "मैत्रेय एक्युप्रेसर थेरापि"को एक प्याकेज पद्धतिको विकास गरिएको छ । यस प्याकेज पद्धतिमा निम्न नौवटा प्रक्रियाहरूद्वारा बिसन्धो ब्यक्ति (बिरामी) को उपचार गरिन्छ । उपचार अवधि करिब एक घण्टा समय लाग्दछ ।

- १) एक्युप्रेसर उपचार विधिबारे जानकारी (Introduction to acupressure treatment method)
- २) रोगको पहिचान-डाइग्नोसिस (Diagnosis process)
- ३) उपचार गर्न तयारी (Preparation for treatment)
- ४) आनन्द बोध (Relaxation)
- ५) नाभिको स्थान ठीक छ अथवा भ्रष्ट छ सोको पहिचान गर्ने । (Determination of naval position)
- ६) रिफ्लेसोलोजि अनुसार खुट्टा र हातमा उपचार (Treatment

according to hand and feet Reflexology) : हातखुट्टामा मात्र दबाएर शरीरका सम्पूर्ण अङ्गप्रअङ्गहरूलाई सक्रिय बनाउन सक्नु अथवा उपचार गरी निरोगी हुनसक्नु रिफ्लेसोलोजिका विशेषता हुन् । हत्केला र पैतलामा प्रतिविम्बित विन्दूहरूलाई उपचार हेतु प्रयोगात्मक तथा समूहगत दृष्टिकोणले निम्न प्रकारले विभाजन गरी उपचार गरिन्छ ।

क) साधारण विन्दूमा उपचार (Treatment in general points)

ख) बराबर विभाजन विन्दूमा उपचार (Treatment in uniform division points)

ग) कमजोर विन्दूमा उपचार (Treatment in weak points)

घ) विशेष विन्दूमा उपचार (Treatment in specific points)

ङ) तीन च्यानलमा उपचार (Treatment in 3 channel points)

- ७) ढाडको रिफ्लेसोलोजि अनुसार उपचार (Treatment according to Spine Reflexology)
- ८) खुट्टा, घुँडा, सायटिका समस्यामा उपचार (Treatment in leg, knee, sciatica problem)
- ९) नाभि ठीक स्थानमा ल्याउन उपचार (Treatment for naval correction)
- १०) टाउको, अनुहार, आँखा तथा गर्धन, काँधका स्थानीय विन्दूहरूमा उपचार (Treatment in head, face, eye and neck, shoulders local points)
- १०) कानको रिफ्लेसोलोजि (Ear Reflexology)
- ११) अन्त (Ending) अकुप्रेसर उपचारको अन्तमा हातखुट्टाका मृगौलाका प्रतिविम्बित विन्दू नं. २६ चारपाँच पटक दबाएरमात्र यस अकुप्रेसर उपचार विधिमाई विसर्जन गर्नु पर्दछ ।

मानिस स्वस्थ रहन रोगको नामसँग कुनै सम्बन्ध छैन । त्यस्तै अकुपंचर, अकुप्रेसरका सम्पूर्ण विन्दूहरूको नाम, प्रकारसँग पनि कुनै सम्बन्ध छैन । सम्बन्ध विरामीको अकुप्रेसर गर्ने/गराउने ईच्छा र निरोगी हुने आत्मबलसँग हुन्छ । अर्को सम्बन्ध दबाब र निको हुनुमा छ । उपचार विधिमा छ । यस मैत्रेय अकुप्रेसर थेरापि विधिबाट अनेक रोगहरू उपचार भएका धेरै उदाहरणहरू छन् । जस्तै टाउको दुख्ने, माइग्रेन पेन, ढाड दुख्ने, घुँडा दुख्ने, सायटिका, खुट्टाले टेक्न नसक्ने, हातखुट्टा भ्रमभ्रमाउने, खाना खान मन नलाग्ने, चिन्ता बढि हुने, मानसिक रोगी, डायबेटिज, अल्सर, कोलेस्टोर, रक्तचाप

अनियमितता, प्यारालाइसिस, अनिन्द्राआदि विविध समस्याहरूलाई सफल उपचार भएका छन् ।

अन्तमा रोग पनि दुःख सत्य नै हो । रोगको कारण तृष्णा हो । तृष्णा अनुसार गरिएका कर्मभोग अनुसार शरीरको हाँगरूपी हात र खुट्टामा फल दिने गर्दछ । राम्रो काम गऱ्यो राम्रो फल, निरोगी प्राप्त हुन्छ त नराम्रो काम गऱ्यो नराम्रो फल, रोगी हुन्छ । रोगी भएको अंगको विन्दूमा दबाउँदा दुख्ने हुन्छ । रोग दुखाई दुःख हो तर एक्युदुखाई सुखमा परिणत हुन्छ । एक्युप्रेसरद्वारा कृतिम संवेदना सृजना गरी रोगको निदान गर्दछ । पंचशीलमा जीवनयापन गरेमा निरोगी हुन सकिन्छ ।

तालिका नं. १ : मैत्रेय अकुप्रेसर थेरापिको हातखुट्टाका प्रतिविम्बित विन्दूहरूको नामाकरण तालिका-

अकुविन्दू नं. अकुप्रेसर अङ्गप्रत्यङ्ग

१	दिमाग	२६	मृगौला
२	पिनियल ग्रन्थी	२७	एङ्गिनल ग्रन्थी
३	पिट्यूटोरी ग्रन्थी	२८	पिशाब थैली
४	नाक	२९	पिशाब नली
५	उच्च रक्तचाप	३०	सानो आन्द्रा
६	निम्न रक्तचाप	३१	ठूलो आन्द्रा
७	दाँत	३२	एपेन्डीक्स
८	साईनस	३३	रेक्टम, पाईल्स
९	कान	३४	प्रोस्टेट ग्रन्थी
१०	आँखा	३५	प्रजनन अङ्ग
११	घाँटी	३६	पाठेघर
१२	मानसिक नशा	३७	शुक्राणु, अण्डाशय
१३	गर्धन	३८	लिम्फ
१४	मेरुडण्ड	३९	हिप
१५	थाइराइड, पाराथाइराइड	४०	काँध
१६	स्वास नली, ब्रोन्काइटिस	४१	चिन्ता
१७	फोक्सो	४२	डिप्रेसन
१८	थाइमस ग्रन्थी	४३	सजकता केन्द्र
१९	मुटु	४४	मेडुला
२०	फियो	४५	नेई कुआन
२१	कलेजो	४६	यौवन विन्दू
२२	पित्त थैली	४७	टेनिस एल्बो
२३	सूर्य केन्द्र	४८	साईटिका
२४	आमाशय	४९	जु सन ली
२५	अग्न्यास	५०	मसल क्रयाम्ब

शुभरत्न शाक्य

मानसिक विकास र बुद्धधर्म

मानसिक विकास भनेको मस्तिष्कको कार्य प्रणालीको विकास तथा मनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापको विकासजस्तै स्मरण शक्ति, चिन्तन शक्ति, समस्या समाधान गर्ने क्षमता, निर्णय लिने क्षमता, बौद्धिक क्षमता, सहनशीलता आदि मानसिक क्षमताको विकासलाई भनिन्छ । समग्रमा मानसिक विकास भनेको बुद्धि, विवेक र नैतिकताको विकासलाई लिन सकिन्छ । तथागतको जन्मभन्दा पहिलेका मानिसहरूमा पनि मानसिक विकास भएको देखिएतापनि भगवान् बुद्धको जन्म र ज्ञान प्राप्तिको समयमा अद्भूत तथा आश्चर्यजनक रूपले जनमानसमा बुद्धधर्मको प्रभावका कारण अभूतपूर्व रूपमा मानिसहरूमा मानसिक विकास भयो । उहाँको उपस्थापक भिक्षु आनन्दलाई उदाहरणको रूपमा लिन सकिन्छ । भिक्षु आनन्दको स्मरण शक्ति यति अद्भूत छ; उहाँलाई चौरासिहजार धर्मस्कन्ध कण्ठस्थ आउँथ्यो । त्यस्तै उहाँले गिरिमान्द भन्तेको जोखिमयुक्त असाध्य रोगलाई भगवान् बुद्धको दशसंज्ञा उपदेश दिएर उपदेशको अन्त्य सम्ममा बलियो मानसिक शक्तिको बलले रोग आफैँ निको भएर गयो । त्यस्तै उदाहरण बोज्झङ्ग सूत्रमा भेटिन्छ । सप्तबोध्यङ्गको उपदेशको प्रभावकारी चमत्कारी मानसिक शक्तिको बिकासले कुनैपनि औषधीको प्रयोग नै नगरी काश्यप भन्ते मौदगल्यायन भन्तेहरूका साथै भगवान् बुद्ध स्वयम्को पनि रोग निको भएको उदाहरण भेटिन्छ । यस्तो प्रभावकारी भगवान् बुद्ध त्यागीहरूमा महात्यागी र योगीहरूमा महायोगी बुद्धधर्म र विपश्यना ध्यानका प्रतिपादक हुनुहुन्छ । उहाँले आफ्ना अनुयायी भिक्षुहरू तथा भिक्षुणीहरूलाई शरीर जति मैलो भएपनि, चीवर मैलो भएपनि, शरीर कमजोर भएपनि मनलाई बलियो बनाएर राख्नुपर्छ भनेर सिकाउनुभएको छ । मनले चाहेजस्तो गर्ने होइन आफूले भनेजस्तो मनलाई राख्नुपर्ने उहाँको मुख्य शिक्षा हो भने मनलाई नियन्त्रणमा राख्न सधैं होस राख्नुपर्ने अप्रमादी शिक्षा उहाँले सिकाउनुभएको

हाम्रो शरीर बलियो बनाउनको लागि मांशपेशीहरू बलियो बनाउन कसरत गर्नु परेजस्तै मन र मस्तिष्कको विकासको लागि बुद्धका उपदेशहरू अध्ययन गर्ने र विपश्यना ध्यान गर्ने गर्नुपर्छ । एकचोटि मानसिक शक्ति प्राप्त गरेपछि त्यसलाई कसैले खोस्न सक्दैन, यो कहिल्यै घट्दैन, यसरी हामीले कहिल्यै नसकिने खजाना प्राप्त गर्न सक्छौं ।

प्रमुख अभ्यास हो ।

उहाँले धम्मपदको चित्त वर्गमा "बुद्धिमान् व्यतिले वाणकारकले वाण सोभो पारेभै चञ्चल तथा रक्षा गर्न गाह्रो मनलाई तह लगाउनुपर्छ" भनेर भन्नुभएको छ भने त्यही वर्गको अन्तिम गाथाहरूमा कुमार्गमा लागेको मनले शत्रुले भन्दा नराम्ररी हानी पुऱ्याउँछ र राम्रो सुमार्गमा लागेको मनले आमाबाबुले भन्दा बढी उपकार गर्ने कुरा बताउनुभएको छ । उहाँको मुख्य उपदेश भनेको नै अप्रमादी अर्थात् होशपूर्वक रहनु हो । स्मृतिप्रस्थान नै सबै मानसिक दुःख तथा सांसारिक दुःखको एक मात्र निदान हो भन्ने सतिपट्टान-सूत्रको निष्कर्ष हो ।

हाम्रो शरीर बलियो बनाउनको लागि मांशपेशीहरू बलियो बनाउन कसरत गर्नु परेजस्तै मन र मस्तिष्कको विकासको लागि बुद्धका उपदेशहरू अध्ययन गर्ने र विपश्यना ध्यान गर्ने गर्नुपर्छ । एकचोटि मानसिक शक्ति प्राप्त गरेपछि त्यसलाई कसैले खोस्न सक्दैन, यो कहिल्यै घट्दैन, यसरी हामीले कहिल्यै नसकिने खजाना प्राप्त गर्न सक्छौं । उदाहरणको लागि विशाखा महाउपासिका र अनाथपिण्डिक महाजनलाई लिन सकिन्छ । उहाँहरू स्रोतापन्न भइसकेपछि उहाँहरूमा त्रिरत्नप्रतिको श्रद्धा कहिल्यै सकेन । यसरी बुद्धधर्ममा विशिष्ट प्रकारको तालिम दिने गरिन्छ । उपमाको रूपमा भन्नुपर्दा हामीले दिनहुँ दुईपल्ट भोजन गर्छौं ।

त्यसबाट नै हाम्रो जीवनधारा चलिरहन्छ । भोजनजस्तै गरी हामीले दिनहुँ दुईपल्ट धार्मिक ग्रन्थबाट केही पाठहरू पढ्ने र ध्यान अभ्यास गर्ने गर्नुपर्छ । जसरी हामीले खाएको खानाबाट हप्ता दिनको गुजारा आनन्दसँग भएजस्तै दिनहुँ ध्यान अभ्यास र धर्मका किताब पढनाले जन्म जन्मान्तरसम्म हाम्रो जीवनलाई सहारा दिन्छ । यस्तो अभ्यासले गर्दा मानसिक रोग प्रतिरोधात्मक क्षमताको पनि विकास हुन्छ ।

भगवान् बुद्धले राम्रो मानसिक विकासका लागि सांसारिक आकर्षणहरूबाट बच्नको लागि उपदेश दिनुभयो । उहाँका अनुसार यदि हामीले ध्यान अभ्यास गरी आफ्नो मनलाई वशमा राख्न नसकेमा हामी आफ्नो शरीरको गुलाम बन्नुपर्ने हुन्छ । आफ्नो ईच्छाबाट प्रभावित हुनुकासाथै इच्छा तथा तृष्णाको वशमा परेर आफ्नो र अरुको कुभलो हुने धेरै कामहरू आफ्नो शरीर, वचन र मनबाट गर्न पुग्नेछौं । जब हामीले बाँच्नका लागि जुटेका ईच्छा र सांसारिक ईच्छाहरूसँग नाता जोडनाले जिन्दगीलाई उपेक्षाजन्य तुल्याउन सकिन्छ । त्यसैले बुद्धले सँधै बाध्यात्मक विचारहरू, कुविचारहरू, कुटिल ईच्छाहरू, अनिश्चित ईच्छाहरू त्यागेर राम्रो विचारको आधारमा काम नगर्न निर्देशन दिनुभएको छ ।

बुद्धले प्राणीहिंसा, चोरी, व्यभिचार, भुठोक्नु बोल्ने र जाँडरक्सी खाने, लागुपदार्थ सेवन गर्ने गर्नु हुँदैन भनेर पञ्चशील शिक्षा दिनुभएको छ । बुद्धले हामीलाई व्यभिचार र वासनात्मक विचारबाट मुक्त हुनुका लागि सिकाउनुभएको शिक्षाहरू सदाचारले भरिपूर्ण छ । व्यक्तिगत तवरबाट हामीले दैनिक जीवनमा पञ्चशील पालना गर्नुपर्छ । शील बलियो बनाउनु भनेको घरलाई बलियो बनाउनु जस्तै हो । शील धार्मिक बाटोमा महत्त्वपूर्ण कदम हो । शील राम्ररी पालना गर्न नसकेसम्म हाम्रो मनलाई वशमा राख्ने र ध्यान केन्द्रित गर्ने काम गर्न सकिन्न । ध्यानको राम्रो अभ्यास नभएसम्म प्रज्ञाको विकास हुँदैन । शील बलियो नभएसम्म परिपूर्ण रूपमा प्रज्ञा हासिल गर्न सकिन्न । प्रज्ञा भनेको विवेकयुक्त बुद्धि हो । प्रज्ञा हासिल भएपछि मात्र सम्पूर्ण दुःखबाट मुक्त भएको निर्वाण सम्पत्ति हासिल गर्न सकिन्छ । त्यस्तै समाजमा मानसिक रूपमा स्वस्थ व्यवहार, मैत्रीपूर्ण, सौहार्द्रपूर्ण विधिव्यवहार चलाउनमा पनि पञ्चशील शिक्षा निकै सहायक भएको देखिन्छ । पञ्चशील शिक्षा लिनेहरू समाजप्रतिको आफ्नो जिम्मेवारी पुरा गर्न कटिबद्ध रहन्छ, उनीहरू समाजमा सुरक्षाको प्रत्याभूति गराउँछन्, विश्वासको

निर्माण र एक आपसमा नजिकको सम्बन्ध बनाउन सफल हुन्छ । यसले समाजलाई उन्नति र समृद्धिको गन्तव्यमा दिशानिर्देश गर्दछ ।

बुद्धले सँधै लोभ, रीस र मोहबाट स्वतन्त्र बनाउने शिक्षा दिनुभएको छ । उहाँले लोभ, रीस र मोहलाई तीन प्रकारको विषयहरूको रूपमा देखाउनुभएको छ । मान्छेले आफू जस्तोसुकै अपमान भएपनि त्यस्मा वास्ता नराखी कहिल्यै नरिसाउने दीक्षा बुद्धधर्मले सिकाउँछ । रीसको उत्तर रीसले दिनु हुँदैन । जसरी घरमा पाहुनाहरू आउँदा उनीहरूले राखिदिएको भोजन ग्रहण नगरेमा सो भोजन हामीले आफैँ ग्रहण गर्नुपर्ने हो, त्यसरी नै हामीलाई भएको अपमान हामीले ग्रहण नगरेमा अपमान गर्ने मान्छेले नै ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो घटनाहरू बुद्धको जीवनकालमा धेरै घट्यो । उहाँलाई गालिगलौज गर्ने, मनपरी व्यवहार गर्ने अज्ञानीहरू तर उहाँको प्रतिक्रिया विहीनताको प्रभावले शान्त भई ती अज्ञानीहरू माफी मागी जीवनभर चरण उपासक बन्थे । उहाँले मानिसहरूलाई सँधै मैत्रीपूर्वक मुस्कुराउनु पर्छ र धैर्यशील हुनुपर्ने कुरामा आफू स्वयम् ज्वलन्त उदाहरणको रूपमा प्रस्तुत गर्नुभएको छ । धैर्यशील दिमाग र सहनशीलताले नै हामीमा मानवीय गुणहरूको विकास हुन्छ भन्ने बुद्धको भनाई छ । आधुनिक मनोविज्ञानमा पनि "तिमी जस्लाई विरोध गर्छौ तिमी पनि त्यस्तै बन्छौ साथै जस्लाई श्रद्धा राख्छौ तिमी पनि त्यस्तै बन्छौ ।" भनेर भनिएजस्तै बुद्धशिक्षामा पनि कसैलाई गुनासो नगर्न र इर्ष्या नगर्न सिकाइएको छ । दिनहुँ विहान बुद्धपूजा गर्नु, बुद्धप्रति श्रद्धा राख्नु पनि "म पनि एक दिन बुद्धजस्तै कर्मा र दयाले भरिएको मन भएको मानिस बन्न सक्छु" भनेर प्रार्थना गर्न सिकाइएको हो । हामीले कहिल्यै इर्ष्या गर्नु हुँदैन किनकी सबै प्रकारको प्रगतिको लागि इर्ष्याभन्दा ठूलो अर्को विष छैन । इर्ष्या र रीसको कारणले गर्दा हामीमा निहित सबै असल गुणहरू हराउँदछ । उच्च योग्यता भएका मानिसहरूलाई माया गर्ने र प्रशंसा गर्नेजस्ता कुराहरू बुद्धशिक्षामा धेरै पढ्न पाइन्छ । जसले योग्य व्यक्तिलाई आदर गर्दैन, उसले त्रिरत्नलाई पनि आदर गर्न सक्दैन । यसले ध्यान लाभ गर्न र ज्ञान हासिल गर्न सक्दैन । त्यसैले लोभ, रीस, इर्ष्या, गुनासो पोख्ने र मोहले लिप्त हुने काम गर्नु हुँदैन भनेर बुद्धले सिकाउनुभएको छ ।

प्रायः मानिसहरू आफ्नो ईच्छा पुरा गर्न सक्दैनन्

र गुनासो पोख्छन् । गुनासोले आलोचना र दुःखलाई बढाइदिन्छ, अनि सबै दिमागमा फैलिइ डेरा जमाउँछ । यो गुनासो गर्ने र भगडा गर्ने बानी हटाउनु समस्त बौद्धहरूको महत्त्वपूर्ण मानसिक अभ्यास हुनु पर्दछ । किनकी योग्यता र शक्तिको कमीले नै गुनासोलाई जन्म दिन्छ । त्यसको मूल जरा नै आत्मविश्वासको कमी हो । त्यसैले आफ्नो मनलाई बलियो बनाउन ध्यानअभ्यास गर्नेहरू प्राय गुनासो पोख्दैनन् र अरूको ईर्ष्या गर्नुको सट्टा माया र आदर गर्दछन् । गुनासो गरेर मानसिक रूपमा पीडित हुने मानिसहरू उनीहरूले पाउन खोजेका कुराहरू पाउन सक्दैनन् । गुनासो गर्नु भनेको पानीको एउटा छालजस्तै हो । जब हामी सुरक्षित ठाउँतिर आफ्नो नाउ खियाउँदाखेरी छाल उत्पन्न हुन्छ । धकेलेर त्यसले समुद्रदेखि टाढा पुऱ्याईदिन्छ । त्यस्तै नै जब हामीले केही प्राप्त गर्न असफल भएर गुनासो गर्छौं, त्यस गुनासोले हामीलाई हाम्रो मानसिक विकास वा मनौं हृदयबाट टाढा गरिदिनेछ । त्यसैले यी मानसिक विकारहरूबाट मानसिक विकासमा बाधा पर्ने कुरा बुद्धले अभिधर्मको चित्त र चेतसिक काण्डमा उपदेश दिनुभएको छ । जसअनुसार अकुशल चित्त १२ ओटा हुन्छन् । लोभ चित्त ८ ओटा, दोष चित्त २ ओटा र मोह चित्त २ ओटा हुन्छन् । कुशल चित्त २१, विपाक ३६ ओटा र क्रिया चित्त २० ओटा हुन्छन् । यसरी मनको गहनतम उपदेश दिनुहुने बुद्ध नै मानसिक विज्ञानको मुहान भएको तथा उहाँका साथै उहाँका संघशिष्यहरू ध्यानलाभी भएका कारणले गर्दा मानसिक विकासका लागि विहार-गुम्बा आदिमा पठनपाठन हुने बुद्धशिक्षा मानसिक विकासको उच्चतम स्रोत भएको स्पष्ट हुन्छ । बुद्धले सुत्तपिटकसम्बन्धी

उपदेशअन्तर्गत धेरै ठाउँहरूमा मानिसहरूसँग रीस, ईर्ष्या र गुनासो गर्नु सबै मूर्खता हो भनेर बताउनुभएको छ । उहाँको उपदेश सुनेर परिवार गुमाउन पुग्दा पागल भएकी पटाचारा र छोरा गुमाउँदा पागल हुनआँटेकी कृशागौतमीको मानसिक शोक नाश भई धर्म र ध्यानलाभी पनि हुनसकेका थिए । त्यसैले आजको युगमा मानिसहरूको आत्महत्या गर्ने क्रमलाई रोक्ने अर्जुनको गाण्डीव धनुष यो बुद्धशिक्षा बन्नसक्छ । त्यसैले मानसिक विकार हटाउन विपश्यना ध्यान गर्दा नै आफूलाई पनि राम्रो हुन्छ भनेर बताउनुभएको छ । त्यसैले मानसिक विकार हटाउन विपश्यना ध्यान गर्दा नै आफूलाई पनि राम्रो र अरूलाई पनि राम्रो हुन्छ भनेर बताउनुभयो । त्यसैले मुख्र बन्नबाट जोगिन र बुद्धिमान् बन्नको लागि बुद्धशिक्षा दिनको दुईपल्ट र विपश्यना-ध्यान पनि दिनको दुईपल्ट गर्नुपर्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री :

१. संचित बुद्धाचार्य, अर्हत् त्रैमासिक वर्ष ६, अंक ३, मानसिक विकासमा विपश्यना ध्यानको महत्त्व लेख
२. भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, अनुवादक, अभिधम्मट्ठसंगहो बि. सं. २०६८
३. गुरु रिट्यो ओकावा, अपराजित शोच
४. गुरु रिट्यो ओकावा, बुद्धको पुनर्जन्म
५. धम्मवती, प्रौध बुद्धशिक्षा, बि.सं. २०४५
६. भिक्षु ज्ञानपूर्णिक, अनुवाद, अभिधर्मार्थसंग्रह, व्यावहारिक अभिधर्म बि.सं. २०६५
७. कोण्डन्य, शान्ति शिक्षा र बुद्धधर्म, बि.सं. २०६९

दीपावली तथा ने. सं. ११३५ को उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण नेपालीहरूलाई हार्दिक शुभकामना ।

राजधानी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

बागबजार, काठमाडौं ३१, फोन : ०१-४२९९२५२

श्रद्धामा चोट पुग्यो

शोभा शाक्य, तानसेन

२०७१ जेष्ठ १८ गतेका दिन थेरवादी भिक्षुहरू काठमाडौँबाट तानसेनमा भिक्षाटनको लागि महाचैत्य विहार टक्सारमा १७ गते आउनुहुन्छ भन्ने कुरा मैले १६ गते नै थाहा पाएको थिएँ । मलाई चिन्ता थियो त्यस दिन आफू स्वयंले भन्तेहरूलाई दान गर्न पाउने सौभाग्य नहोलाकी भनेर । किनकी म अन्य सामाजिक राजनैतिक क्रियाकलापले म अत्यन्त व्यस्त गाउँ गाउँमा कार्यक्रममा सहभागी हुनुपर्ने मेरो दायित्व पूर्ण गर्नुपर्ने अवस्था थियो ।

म सानैदेखि बुद्धधर्मप्रति विश्वास गर्ने र मेरो अध्ययनको क्रममा पनि विविध धर्म जस्तै हिन्दू, मुस्लिम, क्रिश्चियन, बुद्धधर्म बारे अध्ययन र अध्यापन गर्नुपर्ने बाध्यता थियो । तुलनात्मक रूपमा ती धर्महरूको अध्ययन गर्नु अन्य धर्मभन्दा बुद्धधर्मको Philosophy ले मेरो मनमा छाप पारेको छ । बुद्धधर्मका प्रारम्भिक मानव जीवन यापन गर्ने सकारात्मक पक्षबारे यसरी निर्देशित भएको छ, जुन निर्देशनहरू बाध्यात्मक छैन । बुद्ध भन्नुहुन्छ- म पथ प्रदर्शक हुँ, त्यो बाटोमा हिँड्ने नहिँड्ने स्वयं व्यक्तिले निर्णय गर्ने हो । मैले प्रतिपाद गरेको कुरामा विश्वास गरेर ती कुराहरू अवलम्बन गरी जसले

अवलम्बन गर्छ, त्यसैलाई फाइदा हुने हो । यदि त्यसमा विश्वास नभई ती कुराहरूलाई नमाने आफूलाई नोक्सान हुने हो । त्यसैले मैले प्रतिपाद गरेको कुरा नमाने मैले कुनै सराप दिई कुभलो चिताउन पनि सकिदैन, मैले वरदान दिएर अलौकिक लाभ गराउन सक्ने क्षमता पनि छैन । सिद्धार्थ कुमारले गृहत्याग गरी सत्यको बाटो पत्ता लगाउन सांसारिक दुःखबाट मुक्त हुन अथक प्रयास गरी ६ वर्षपछि उहाँले ज्ञान प्राप्त गर्नुभयो र उहाँ बुद्ध हुनुभयो । बुद्ध कुनै देवता ईश्वरको नाउँ होइन । बुद्ध भनेको त साश्वत ज्ञान

हो । त्यसकारण उहाँलाई सर्वोत्कृष्ट साश्वत ज्ञानको ज्ञाताको रूपमा बुद्ध भनिएको हुनसक्छ । मैले यसरी बुझेको छु । मेरो बुझाइमा मलाई शंका छैन ।

बुद्धत्व प्राप्तपछि उहाँले मानव मात्रलाई जिउनको लागि, ज्ञान प्राप्त गर्नको लागि, स्वस्थ रहनको लागि, भोजनको आवश्यकता भएकोले गृहत्याग गरी आएको कारण खाना बस्नको लागि उहाँले सुरुसुरुमा वृक्ष तथा अन्य घाम पानीबाट जोगिने ठाउँमा बस्नुभयो र भोजनको

लागि गाउँ गाउँमा पिण्डपात्र लिएर भोजन भिक्षाटनको लागि दाता गृहस्थीहरूको घर दैलोमा शान्त र मौन भई पाकेको भिक्षा (खाना) को लागि याचना गरी आफूलाई पुगेको पाकेको खाद्य वस्तु प्राप्त भएपछि एक वृक्षमुनि पानी भएको ठाउँमा बसी भोजन ग्रहण गर्ने कार्यको प्रारम्भ गर्नुभयो ।

सुरु सुरुमा गाउँका व्यक्तिहरूलाई दान दिएर के फल पाइन्छ भन्ने ज्ञान समेत थिएन । बुद्ध जुन ठाउँमा बस्नु हुन्छ, त्यस ठाउँमा त्यहाँका व्यक्तिहरू बुद्धकहाँ गएर

ज्ञानको बारेमा छलफल गरी बस्दा जसलाई बुद्धको भनाईमा विश्वास लाग्दथ्यो ती व्यक्तिहरू गृहत्याग गरेर बुद्धको अनुयायी भई काषायवस्त्र धारण गरी भिक्षु हुन्थे । यसरी भिक्षुहरूको संख्या बढ्नुका कारण, बुद्धको यो प्रारम्भिक शिक्षाबाट बोध भएर हुन् । चतुर आर्यसत्य-आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग, पञ्चशील, दशपारमिता आदि बुद्धका अत्यन्त उत्तम मागदर्शनलाई अँगालेर बुद्धका अनुयायी विशेष गरी भिक्षु, भिक्षुणीहरूले बुद्धका उपदेशहरूलाई जस्ताको तस्तै प्रचार प्रसार गरी बहुजन हिताय र बहुजन सुखायको बाटोमा मानव मात्रलाई लगाउन सक्नु पर्दछ । भन्ते-गुरुमांहरू भनेको गृहकार्य अर्थात दैनिक विहान बेलुकी खाना पकाई खाने भन्फटबाट मुक्त छन् । उपासक उपासिकाबाट घरमा निमन्त्रणा गरी भोजन जलपान दान गर्दछन् । यदि कहिलेकाहीँ निमन्त्रणा नभएमा गाउँ शहर विहारका नजिकका बस्तिहरूमा भिक्षाटन (पाकेको भोजन) प्राप्त गरी जीविकोपार्जन गर्न बुद्धले सिकाउनुभएको छ । बुद्धका यी निर्दिष्ट बाटो नअँगाली अन्य विकृतिपूर्ण कार्यहरू गर्न थालेमा त्यसको राम्रो सन्देश जान सक्दैन । भिक्षाटन गर्न भिक्षुहरू जाँदा दाताहरूको घरमा शान्तपूर्वक केही मिनेट उभिएको अवस्थामा जे प्राप्त हुन्छ, पिण्डपात्रमा राखी दिन्छ सो प्राप्त गरी अर्को घरमा पुग्नु हुन्छ । यसरी बुद्धका अनुयायी भन्ते-गुरुमांहरू दाताहरूको घरको अगाडि पाउँदा दाताहरू अत्यन्त हर्षित र आनन्दित मानी दान दिने अग्रसर हुन्छन् तर यदाकदा यस्ता ब्यवस्थालाई उपासकहरूले बङ्ग्याएर दाताहरूको मनमा खिन्न हुने खालका कार्यहरू गरी बौद्ध परम्परागत नीति नियमलाई

खलल पुन्याउने काम बेहोसीले गरिरहेको हुन्छ ।

मिति २०७१।२।१८ गतेका दिन म घरमै थिए । भिक्षु र श्रामणेरहरू भिक्षाटन गर्न आउने खबर पाएकोले म आफूलाई सौभाग्य ठानी आफ्नो श्रद्धा अनुसार दान दिन विहानैदेखि तत्पर भएकी थिएँ । करिब ९:३० बजेतिर भिक्षाटन गर्न भिक्षुश्रामणेरहरू करिब ११ जना जति आउनुभएको छ । हाम्रो घरमा आइपुग्ने बेला भयो भन्ने खबरले दानका सामानहरू लिएर मेरो घरको मूलढोकामा उभिरहे । मेरो प्रबल इच्छा थियो भिक्षुहरू मेरो घरसुघरमा आउनुभई दान लिनुभएमा म धन्य हुन्थेँ आदि विचार मेरो मनमा छाइरहेको थियो । यत्तिकैमा भिक्षुहरूको शान्त पदार्पण भयो, म उभिएको थिएँ । मेरो घरमा उपासकहरूले भिक्षुहरूलाई मेरो घरको ढोकाअगाडि आउन दिएनन् उल्टो मलाई बाटोतिर लगेर दान दिनुस् भनेर बाध्य गराए । त्यसबखत मेरो श्रद्धामा अत्यन्त चोट पुग्यो । मलाई दुःख लाग्यो, भगवान् बुद्धको अनुयायीहरू भएर बुद्धको मैत्रीपूर्ण ज्ञान लिन नसकी श्रद्धावान दाताहरूको इच्छापूर्ण नगरी आ-आफ्नै हैकमवाद प्रदर्शन गरे, भिक्षुहरू भने मौन थिए । उहाँहरूको दृष्टीअगाडि मात्र छ, शान्त र सौम्य छ । त्यसबखत उहाँहरूको कुनै प्रतिक्रिया हुँदैन । अर्धज्ञान, अर्धशिक्षा आदिले गर्दा सबैतिर काम बिग्रँदै जान्छ भन्ने कुनै विद्वानको कुरालाई मैले सम्झें । तत्काल मेरो श्रद्धामा चोट पुगेको महशुस गरेपनि क्षणभरमै मेरो मैत्री भावले मलाई स्वयं आफैँ शान्त र सन्तोष तुल्याएँ । यसरी मैले त्यो सत्य घटनालाई जनसमक्ष प्रस्तुत गर्ने दृष्टता गरे ।

दीपावली तथा ने. सं. ११३५ को उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण नेपालीहरूलाई हार्दिक शुभकामना ।

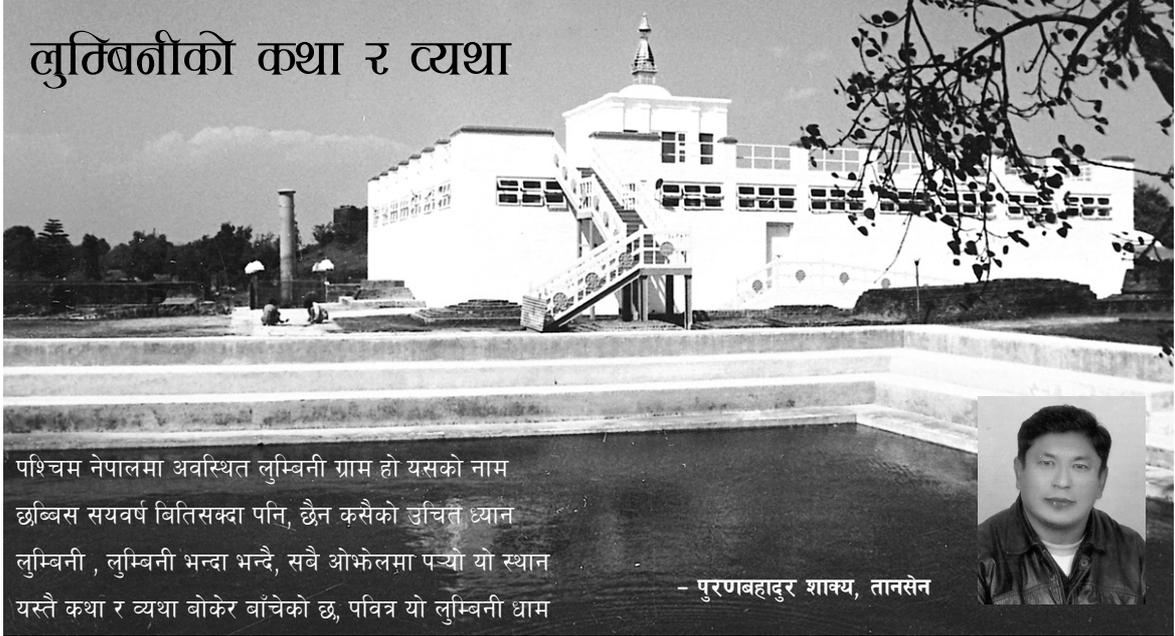

इन्द्रेणी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

गुरुजुधारा, काठमाडौं, फोन नं. ४३१५३४४,

फ्याक्स : ४३१०४५८

लुम्बिनीको कथा र व्यथा

पश्चिम नेपालमा अर्वास्थित लुम्बिनी ग्राम हो यसको नाम छ्त्रिंशत्सयवर्ष वितिसक्दा पनि, छैन कसैको उचित ध्यान लुम्बिनी, लुम्बिनी भन्दा भन्दै, सबै ओभेलमा पऱ्यो यो स्थान यस्तै कथा र व्यथा बोकेर बाँचेको छ, पवित्र यो लुम्बिनी धाम

— पुरणवहादुर शाक्य, तानसेन

भगवान् बुद्ध जन्मएकोले, सबैले चिन्छन् यसको नाम दाममा नै सीमित रऱ्यो, पाउन सकेन उचित सम्मान सिद्धार्थ भए 'बुद्ध' संसारभर फैलियो बुद्धको अमृत ज्ञान त्यै ज्ञानको प्रभावले लुम्बिनी भयो, विश्व ज्ञानीको मुहान

यस्तै, यस्तै कथा व्यथा वेदना, बोकेर बाँचिरहेको छ लुम्बिनी कस्ले सुनिदिन्छ लुम्बिनीको कथा व्यथा वेदनालाई यहाँ कसले बुझिदिन्छ बुद्धका करुणामय अमृत उपदेशहरु यहाँ यस्तै नै छ बुद्धभूमि लुम्बिनीको कथा र व्यथावेदनाहरु यहाँ

त्यो भूमि हो 'लुम्बिनी' जहाँ पाइला टेक्दा, शान्तिको आभाष हुन्छ बोधिसत्व- 'बुद्ध' जन्मएकोले, लुम्बिनीको नाम उच्चारण हुन्छ तर खै त्यो महिमा-गरिमा आज मागीखाने भाँडो भयो लुम्बिनी अफशोच ! यस्तै कथा व्यथा बोकेर बाँचिरहेको छ पवित्रभूमि लुम्बिनी

राजादेखि रंक संसारकै प्राणी, लुम्बिनीमा पाइला टेक्छन् सबै भै देश- विदेशका पाहुना, हेर्न आउँछन् शान्त भूमि यहाँ यत्रो महिमा बोकेको बुद्धभूमि, विश्वकै शान्तभूमि हो लुम्बिनी कस्तो अभिषाप बोकेर बाँचिरहेको छ, बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनी

अत्यन्तै भव्य रूपले सम्पन्न हुन्छ लुम्बिनी भ्रमण वर्ष यहाँ निकै तामझाम साथ समारोह हुन्छ लुम्बिनी शान्ति पदयात्रा भ्रमण, समारोह यात्रामा नै हराउँछ यहाँ हुन्छ सधैँभै गाइजात्रा यस्तै-यस्तै कथा र व्यथा बोकेर बाँचिरहेछ बुद्धभूमि लुम्बिनी

कहिले-कति गुरु योजनामा सकिएको छ पवित्रस्थल लुम्बिनी गुरु गुरु नै भयो कस्तो चेला, माल पाएर चाल नपाउने बेला अहो ! कस्तो विडम्बना बोकेर बाँचेको छ पवित्र भूमि लुम्बिनी यस्तै कथा र व्यथाले रङ्गिएको छ हाम्रो बौद्ध भूमि लुम्बिनी

विश्वकै सम्पदामा परेको यो पवित्रस्थल हो लुम्बिनी धाम धेरैको आँखा परेता पनि कहिल्यै विकास भएन न त उत्थान विश्वशान्तिको शहर काम कथामा नै सीमित रऱ्यो, यहाँ रत्तिभर परेन केही असर

आजको नयाँ नेपाल अवश्य उन्नति होला पवित्र बौद्ध धाम लुम्बिनी साकार होला बुद्धका सपनाहरु शान्त भइ दियोस् देश विकास हामी एक जुट भई कामना गरौं, बुद्धका चेतनाभाव मनमा जगाई बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीको कथा र व्यथा पुरा गरौं शुद्धभाव जगाई

लाभरत्न तुलाधर

साहित्य सुता-महाप्रज्ञा

साहित्य व सद्गम्या ह्वंगः

१९७७ तक

उबले तक वयकःयात त्वाःबाहायापिसं प्याखं व म्ये च्वयाः म्हितीम्ह हालीम्ह कलाकार नानिकाजीकथं म्हसीकातःगु जुयाच्चन । गुन्दुपुन्ही व यैयाःपुन्हीया अवसरय् नांजागु थीथी त्वाःया दुवाःपतिकं दबू ग्वयाः क्यनीगु प्याखं (नाटक) या भासा हिन्दी हे अप्वः चल्ती खनी । कारण, नेपालभासां ब्वनेगु ज्वलं म्हो जूगु व च्वयेसःपि नं मदुगुलिं खः ।

नेवाः नाटक हिन्दी

बैसया ल्याखं निइदँ हे मदुनिबले नानिकाजी तःगुखे दबू प्याखं दयेकाः थःगु सिर्जनशील प्रतिभा समाजय् पिब्वये धुंकल । तर उकिया भासाजक गैरनेवाः मखुलाकि विषयवस्तु नं हिन्दूस्तानय् प्रचलित राजा-महाराजा व हिन्दू पौराणिक बाखनय् आधारित जुयाच्चन । थुगु अवस्थाय बुद्ध व बुद्धधर्मया सामान्य ज्ञान तक नं स्वयं बुद्धमार्गीपिके मदइगु स्वाभाविक हे जुल । नानिकाजी ला भं श्रेष्ठ कुलयाम्ह जूगुलिं जानकारी शून्य बराबर हे जुल ।

न्हापांगु रचना हिन्दी

म्ये चिने सःम्ह जूगुलिं त्वाःया छम्ह जिज्ञासु दाल्चीनी मानन्धरं बुद्धयागु म्ये चिनेत इनाप यात । लिधंसा कायेत निष्ठानन्द वज्राचार्यया प्रचलित नेपालभासां पिहाँवःगु बुद्ध जीवनी "ललित विस्तर" सफू नं बिल । थ्व सफू ब्वँसेलि बुद्धया ज्ञानं ल्याय्म्ह म्येच्वमियाके तःधंगु बौद्धिक परिवर्तन वल । थुकिया लिच्चःकथं बुद्धया जीवनी आधारित भजनमाला रचना जुल, तर हिन्दी । थम्ह हे लय् तयाः हालेगु जुल । थ्वयात प्रेसं छापे याकाः प्रचार यायेगु इच्छा धाःसा अनेक विघ्नबाधां यानाः पुरा याये मफया हीमही चायेमाल ।

मांभासं च्वज्या प्रारम्भ

महाप्रज्ञा जुयाःलि शुरुइ थः लामा गुरुया प्रवचनया

- अनयापाखें रचित गुलिखे म्ये नेवाः बौद्ध समुदायस अति हे लोकं ह्वानावल । उकी मध्येय नं रेडियो नेपाल प्रसारित जुयाच्चंगु- 'भ्यालनं फय् बयाः मत जक सित, योमा भ्या तीगु गय् ....'; सकसिगु म्हुतुइ घानाथे । थ्व हे च्वछायेबहगु सिर्जनाया मूल्यांकन यानाः च्वसापासां अनयात 'साहित्य सुता' उपाधि छायेपाः हनेज्या यात (१०७७) ।

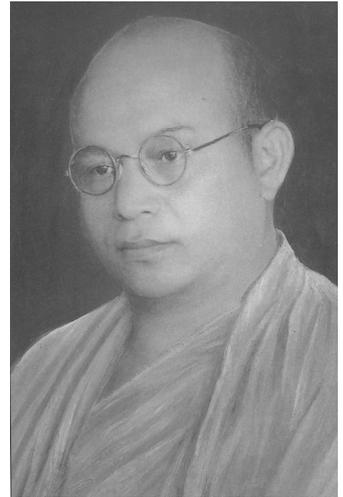
सारांश नेपालभासां

च्वयाः मांभासाय् च्वज्याया अभ्यास याःगु सिइदु । थुजोगु पर्चा ब्वनाः मनूत प्रभावित जूगु खँसेलि बुलुहं श्लोक वा पद्य चिनेगु ज्या नं छुना हल । ने. सं. १०४७ ताकाय् हे तःपुमछिं चिनाखं च्वयाः लोकय् प्रचार यायेधुंकूगुया दसि 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' बु.सं. २४७१ या ल्याः ३-

४ सं पिदंगु खुपु पद्य रचना जूगु दु । थ्वया लिसें उबेले प्रचलित थीथी राग व तालय् हनीकथंया म्ये नं खनेदु ।

साहित्य ख्यलय् ताय्ति

भिक्षु जीवनय् सकस्याथें महाप्रज्ञां नं थीथी पाली गाथा श्लोक आदि ब्वनाः न्वयेवयेकातल । थुज्यागु सिलः आपाथें छन्दोवद्ध रचना जुयाच्चनी । थ्व हे लँपु लिनाः पद्य रचना यायेत माःगु थीथी संस्कृत छन्दया ज्ञान काःगु लिसें छयलातःगु आपालं दसि आः नं लुइकेफु । सामान्य गाथा जक वाचन याःसां लघु-गुरु आखः पाय्छिकथं उच्चारण यायेमाः धकाः विदेशी भिक्षुपिन्त न स्यनाबी । चारिकाया

क्रमयु सँदे, बर्मा व बंगलादेश (चटगाउँ) बाहेक भारत व नेपालःया अनेक जिल्लाया मनूतलिसे संगतिया बांलाःगु लिच्चः लात । नेपालःया गुलिखे नांजाःपि कवि साहित्यकार लिसे अन्तरङ्ग स्वापू दइगु स्वाभाविक हे खत

साहित्यकारपि प्रभावित

महाप्रज्ञालिसे दँ मपाःम्ह खः प्रथम पत्रकार धर्म आदित्य । 'नेपालभाषा व बुद्धधर्म' य् खनेदुपि गुलिखे पद्य रचनाकारपि मध्येयु योगबीरसिंह, सिद्धिदास अमात्य, जगतमान वैद्य, महाप्रज्ञा, सिद्धिरत्न कसाः, बैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, हरिकृष्ण श्रेष्ठ व पूर्णनारायण प्रधान पिनि नां न्हयनथनेबहः जू । थुकी नं दकले अप्वः क्वातुक स्वापू दुम्ह चित्तधर "हृदय" खः, गुम्हस्यां च्वःगु पद्य-पौ (चिड्डी) पाखें महाप्रज्ञा गाकं हे प्रभावित जूगु अनुमान यायेछिं । उगु पौया न्हापांगु इवः खः-

परमार्थी कविता संग्रह

महाप्रज्ञाभन्ते ! छि जुल घनथें चातक जि खः
बियाः श्वाती विन्दू समगु उपदेशामृत जितः ।

शुरूइ च्वःगु पद्य आपाःथें लसयु जक हंकाः च्वयातःगु खःसां लिपा संस्कृत छन्दयु हे सःथे मसःथे च्वयाः प्रकाशित यात । उपि मध्येयु आपालं चिनाखें "ज्ञानमाला" स मुनाच्वंगु दु । उकी मलाःगु सलंसः पद्य रचना अप्रकाशित हे जुयाच्वन । थुपि मुंकातःगु सफुली च्वमि "नेवार परमार्थ कविता" धकाः च्वयातःगु जुल । थुकिया रचनाकाल १०९० लिसे १०९२ तकया खनेदु । अले थुपि ब्याक्कं छथासं तयाः अनयागु हे बौद्ध दर्शनसम्बन्धी सफू "त्रिआंगिक लोकोत्तर प्रज्ञा ज्ञान दर्शन" धैगु सफूया लिब्वयु "परमार्थ पद्य पुचः" नां छुनाः ११२४ पिथनागु खः । थुकिया सम्पादनया भाला थ्व हे च्वमि कुबुयागु जुल ।

गद्य व पद्य नापनापं

अनयापाखें रचित गुलिखे म्ये नेवाः बौद्ध समुदायस अति हे लोकं हवानावल । उकी मध्येयु नं रेडियो नेपालं प्रसारित जुयाच्वंगु- 'भ्यालनं फयु वयाः मत जक सित, योमा भ्या तीगु गयु ....'; सकसिगु म्हुतुइ घानाथें । थ्व हे च्वछायेबहगु सिर्जनाया मूल्यांकन यानाः च्वसापासां अनयात 'साहित्य सुता' उपाधि छायेपाः हनेज्या यात (१०७७) । धर्म-देशना वा प्रवचन सिवे संगीतमय भक्ति रचना नेपाली

समाजयु प्रभावकारी जू धैगु खँ बांलाक थूगुलिं हे जुइ, पिदंगु २० गूति सफू मध्येयु बछि ति हे पद्य वा श्लोक विधायु खनेदु ।

अनुयायीपि न साहित्यकार

साहित्य सुताया बुद्धधर्मसम्बन्धी पद्य ब्वनाःलि गुलिखे मेमेपि भन्ते वा उपासक उपासिकायात नं थुगु विधायु च्वसा ज्येकेत उत्प्रेरित याःगु सीकेफु । उपि मध्येयु- प्रज्ञानन्द, अमृतानन्द, सुबोधानन्द, प्रज्ञारश्मी भन्तेपि व उपासक वर्गयु सिद्धिरत्न कसाः कान्छाबुद्ध, आनन्द शाक्य, महारत्न, धर्मरत्न (न्हापा उपासक; लिपा शाक्य त्रिशूली) शाक्यपि इवःछुके फु ।

महाप्रज्ञाया "गुरुग्रन्थ"

गद्य व पद्य निगुलिं भासायु रूचि व ज्ञान दुम्ह खः महाप्रज्ञा । युवा वैसयु ला नाटककार लिसे अभिनेता नं खत । लिपा वनाः चित्रकार व मूर्तिकार नं जुयाः थःगु बहुविध प्रतिभा पिब्वल । जीवनया उत्तरार्धयु थःम्ह शिष्या उपासिका चैत्यप्रभाया बारंबार इनाप न्यनाः स्वयं थःगु हे जीवनवृत्त च्वयेमाल । थ्व ग्रन्थ दुने आपालं वास्तविक यथार्थ, छुं मात्रायु मसलाकथं परिकल्पना अले धर्मया गम्भीर खँ सामान्य जनतां थुइके फइगुकथं उपमा, रूपक व अलंकारं छायेपाः सम्वाद शैलीयात नं माःथायु त्वयेक छचलातःगु दु । अले ब्वमिपिन्त एकरसतां त्वःन्यायेके (मुक्त याये) कथं सुललित कविता वा काब्यांश नं थायथासयु स्वचाका तःगु दु । थुज्यागु गद्य-पद्य नितां छयानातःगु विधायुत 'चम्पु' धायेगु याइ ।

सार्थक प्रेरक उपाधि

महाप्रज्ञाया लिपाया रचनायु जातीय, मात्रिक व वर्णिक छन्द नं छचलेगु कुतः बांलाक खनेदु । उपि मध्येयु छुं वार्षिक छन्दया नां- तोटक, इन्द्रवज्रा, वसन्ततिलका, मालिनी, शिखरिणी, शार्दूल विक्रीदित खः । लिपा च्वःपि भन्तेपिसं धाःसा थुकियात निरन्तरता बीमफुत । थुजोम्ह कृतिकारयात देछाःगु उपाधि सार्थक सिद्ध जूगु दु । थ्व च्वमि नं छन्दोवद्ध पद्य रचनायु आकर्षित याःपि न्हेलुवा मध्येयु थ्वसपोल अग्रणी धायेमाः, खास यानाः बुद्धधर्म व बुद्धशिक्षाया साहित्यिक क्षेत्रयु ।

Anagarika Dhammapala Commences The Revival of Theravada Buddhism in Modern Nepal

✍ Ven. Siri Vajira

Perhaps, Nepalese Buddhists are not aware that Anagarika Dhammapala took initial steps to revive Theravada Buddhism in modern Nepal. It is interesting to know that not only in the Buddhist history of India and Ceylon, but even in the Buddhist history of Nepal, the Buddhist activist Anagarika Dhammapala is an outstanding prominent figure. In addition to the invaluable service rendered for the revival of Buddhism in Ceylon and India, he is highly credited for the leading pioneership in the revival of modern Theravada Buddhism and propagation of Dhamma in modern Nepal.

During the Rana regime of Nepal (1846-1950 A.D.), due to the suppression of Buddhists by them, Buddhism ceased to exist in its own birth-place – Nepal. In order to annihilate Buddhism from Nepal, forced Buddhist monks and nuns to give up robes and lead a lay life. Those who were reluctant to give up robes were exiled and some fled the country. Buddhist ceremonies and rituals performed by Buddhist clergy were prohibited. Not a single Theravada monk could be seen in the streets. Only painting of Theravada monks and nuns on the walls of temples were witnessed. This is called "Dark Period" in the history of Nepal.

At this juncture of the "dark period" of Buddhist history in Nepal, Anagarika Dhammapala rekindled the first ever lamp of Theravada Buddhism in modern Nepal. While being extremely busy in his Buddhist revival activities in Calcutta, India, during 1920 this epoch making revivalist came across a Nepalese Shakyen youth named Jagat Man Vaidya, a student of Commerce at Calcutta. Anagarika Dhammapala's great personality convinced and inspired this Nepalese youth tremendously to Buddhist cause. As a result, as Anagarika did by becoming Anagarika Dhammapala from Don David Hewavitana, he too converted to Buddhism and transformed himself from Jagat Man Vaidya to Dharmaditya Dharmacharya and took to

yellow robes (as Anagarika Dhammapala) which was hitherto unaccustomed to the then Nepal.

Dropping the study of Commerce he dedicated entire life for the study of Pali and Buddhism. This is the first instance where a Nepalese youth is transformed into Theravada Buddhist activist and pioneer propounder of Buddha's teaching in its own birth-place.

After being well trained in Buddhist practices and Scriptures under the resourceful guidance of Anagarika Dhammapala, at the beginning of 1920s Dharmaditya Dharmacharya published the first ever Nepalese Buddhist magazine– "Buddha Dharma" from Calcutta. Subsequently, in 1923, he returned to Nepal and initiated Buddhist revival mission. For the first time, he founded the first ever lay Buddhist organization "Nepal Buddhopasak Sangh" (Nepalese Lay Buddhist Association).

Again, with the fullest co-operation of Anagarika Dhammapala, in the year 1928, Dharmaditya Dharmacharya organized "All- India Buddhist Conference" in Calcutta which resulted in the revelation of the condition of Buddhism in the then Nepal. Subsequently, the revival mission of Buddhism in Nepal gained tremendous impetus and inspiration. Thus, inspired and motivated, five Newar youths (a clan in Nepal), namely Nani Kaji Shrestha, Kancca Shakya, Dalchini Manandhar, Betha Raj Shakya and Gyan Shakya, whose fathers and forefathers remained Buddhist even during the period of suppression, dedicated themselves for the revival movement of Buddhism in modern Nepal. They got ordained as Lm Buddhist monks as there was no Theravada practice during that period in Nepal.

Later, of these five, Nani Kaji Shrestha, under the collaboration of Anagarika Dhammapala and tutorship of Burmese monk U. Chandramani who had come to Kusinagar at the request of Anagarika Dhammapala to assist him in his revival activities of

Buddhism in India, entered monkhood in Kushinagar and became the first Theravada novice (Samanera) and later Bhikkhu of modern Nepal. At that time Nepalese Buddhists had no place of Buddhist Study center in their own country. With the support of Anagarika Dharmapala and Ven. Chandramani the Nepalese Buddhists left for Ceylon and Burma for Buddhist education and finding support for their increasing concern to protect Buddhism in the country of its birth. Among them was Ven. Dharmaloka thero who records in his work in Nepali "Mahachina Yatra" (Journey to Great China) that he brought yellow robe and begging-bowl with him from Ceylon. The latter returned Nepal and started preaching the Teaching of Buddha around Swayambhu area in Kathmandu. Nepalese Buddhists were inspired which produced more Buddhist monks of whom some are Ven. Aniruddha, Amritananda, Mahanama, Subodhnanda, Shakyana and Buddhaghosa. These monks were expelled from Nepal by Rana rulers for preaching the Buddha's Dhamma and going about alms-round in the streets of Kathmandu. They found refuge in Kusinagar and Maha Bodhi Society in Calcutta and Benares under Anagarika Dhammapala. Later, they were directed to Ceylon and Burma for further studies. Ven. Amritananda returned to Nepal in 1941 after his study in the Vajirarama in Colombo, under the guidance of Narada Mahathera. Meanwhile, the Buddhist adherents in Viharas increased considerably. Preaching, ordination and publication of books gained speed. Once again, the Prime Minister Juddha Shamsher of Rana government envied this and on 30th of July 1944 ordered the monks and nuns to give up robes and return to lay life. Those who refused found refuge in Maha Bodhi Society of Saranatha in India, Ceylon and Burma.

In 1946, two years after the expulsion of monks

and nuns from Nepal, Ven. Amritananda instigated a "Goodwill Mission" from Sri Lanka under the leadership of the Venerable Narada Mahathera to get permission from the Nepalese authorities for the exiled monks to return Nepal. Venerable Narada visited Rana Prime Minister Padma Shamsher, who granted the permission. During his stay in Nepal, he made Vesak a national holiday. For the study and teaching of Buddha's teaching, he laid foundation for a Buddhist library at Anandakuti Vihar, the Ananda Pustakalaya, laid foundation stone for a stupa which became famous as the Lankarama Stupa, the first of its kind in modern Nepal. A Sima was established and a sapling of the Bodhi-tree brought from Anurdhapura was planted at the same site by the Venerable. This added strength to Buddhist revival in Nepal. From that time onward, Buddhists were free to preach the doctrine of the Buddha in the kingdom of Nepal. This flow has come down to present day without disturbance. The credit of initiating this flow of Buddha Sasana in modern Nepal goes to Anagarika Dhammapala.

These above briefly discussed events mark the benchmark in the revival of Theravada Buddhism in modern Nepal. In all these events Anagarika Dhammapala has played a significant role and outstands as a prominent figure at every juncture. The first ever lamp of Theravada Buddhism he rekindled is still on flame to this day. The present day Theravada monks in Nepal are descendants of the first Nepalese monk, Maha Pragma, where Anagarika Dhammapala was instrumental in ordaining at Kusinagar. Nepalese Buddhists are always indebted to him for the invaluable services rendered by him. Accordingly, he remains an immortal figure in the history of Theravada Buddhism in Nepal.

बौद्ध वृद्धाश्रमलाई प्राप्त सहयोग

दिवंगत भिक्षु सुमंगल महास्थविरबाट स्थापित तथा हाल बुद्धविहार भृकुटीमण्डपबाट संरक्षित बनेपाको बौद्ध वृद्धाश्रमलाई भौतिक पूर्वाधार, आश्रम संचालनार्थ कुनै पनि रूपमा श्रद्धालु दाताहरूबाट सहयोगको आवश्यकता रहेको छ, यहाँहरूको आर्थिक सहयोगले मात्र आश्रमलाई निरन्तरता दिन सकिने भएकाले वृद्धाश्रम सहयोगको अपेक्षा राख्दछ । यसैक्रममा वृद्धाश्रमका लागि सहयोग गर्ने निम्न दाताहरूलाई वृद्धाश्रमको तर्फबाट हार्दिक साधुवाद व्यक्त गर्दछ ।

१) स्वयम्भूवीर सिंह तथा हितलक्ष्मी कंसाकार, पुतलीसडकबाट - रु. ५,०००/-

- २) अनागारिका जाणवती, IBMC, शंखमूल- रु. ५००/-
- ३) कन्ट्रि डेभलपमेन्ट बैंकबाट प्रेशर कुकर, मिक्शरलगायत खाद्य सामग्री प्राप्त ।
- ४) बिकेश कर्माचार्य, इमाडोल-ललितपुरबाट राइस कुकर, ग्यासस्टोभलगायत खाद्य सामग्री प्राप्त ।

सहयोगार्थ सम्पर्क:

अध्यक्ष, भिक्षु कोण्डन्य

बौद्ध वृद्धाश्रम, बनेपा

फोन: ०११-६६२८४९, (तीन दोबाटो हुँदै नालाजाने ध्यानमार्ग)

नगर सम्पर्क : बुद्धविहार भृकुटीमण्डप

फोन: ९८५१०४६९८८, ४२२६७०२

बौद्ध गतिविधि

२२७६ औं शस्त्रपरित्याग दिवस सम्पन्न

१७ आश्विन, काभ्रे । बुद्धविहार (बालहर्षकीर्ति विहार) संरक्षण समिति, खोपासी एवं थेरवाद बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद्को आयोजनामा "२२७६ औं शस्त्रपरित्याग दिवस" सम्पन्न भएको छ । भिक्षु रेवतकीर्तिसमक्ष पञ्चशील प्रार्थनापछि विहार संरक्षण समितिका अध्यक्ष गणेशदास उलकको सभापतित्वमा सम्पन्न शस्त्रपरित्याग दिवस विजयादशमीको महत्त्वसम्बन्धी दायक परिषद्का अध्यक्ष बखत बहादुर चित्रकार, कोषाध्यक्ष संघरत्न शाक्य, सदस्य आशाभाई तण्डुकार, सुगत महाविद्यालयका प्राचार्यहरू डा. सानुभाई डंगोल, डा. लक्ष्मण शाक्य, डा. अनुप श्रेष्ठाचार्यले बोल्नुभयो । खोपासी विहार समितिका सचिव जगन्नाथ उलकबाट स्वागत, हरिशंकर मानन्धरबाट साधुवाद ज्ञापन तथा कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो

यसरी नै भक्तपुरस्थित ठिमीको नगदेश बौद्ध समूहको आयोजना तथा भिक्षु राहुलको उपस्थितिमा धार्मिक कार्यक्रमसहित "२२७६ औं शस्त्रपरित्याग दिवस" सम्पन्न भएको छ । सम्राट अशोकले कलिङ्ग युद्धबाट पाठ सिक्नु निःशस्त्रीकरण अभियानको सूत्राधार गर्नुभएको बारे समूहका सचिव कृष्णकुमार प्रजापतिले स्पष्ट पार्नुभयो ।

नरः बुद्धविहारमा ध्यान-साधना

४ आश्विन, हाँडी गाउँ । नरः बुद्धविहारमा नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाका केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु बोधिज्ञान महास्थविरले उपस्थित उपासक उपासिकाहरूलाई ध्यान अभ्यास गराउनुहुँदै धर्मदेशना गर्नुभयो । उहाँले प्राणीहरूको चित्त मयललाई शुद्ध गर्न, शोक र छटपटलाई दबाउन, शारीरिक र मानसिक दुःखहरूलाई हटाउन, आर्यअष्टाङ्गिक मार्गलाई अनुशरण गर्न र निर्वाणलाई साक्षात्कार गर्न चारवटा स्मृति प्रस्थान ध्यान भावना गर्नु नै एक मात्र मार्ग हो भनी उपदेश गर्नुभयो । कार्यक्रमको अन्त्यमा उपासक श्यामलाल चित्रकारले साधुवाद ज्ञापन गर्नुभयो ।

टासिकुन्सालिङ्ग गुम्बामा बुद्धपूजा

२१ आश्विन, भक्तपुर । गुण्डु गा.वि.स. स्थित घ्याङ्पे डाँडामा निर्माणाधीन टासी कुन्सालिङ्ग गुम्बामा मुनिविहारका भिक्षुसंघ, श्रामणेर, गुरुमां र उपासक उपासिकाहरूबाट बुद्धपूजा कार्यक्रम सम्पन्न भयो । मुनिविहार, भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघ र धर्मोदय सभा भक्तपुर शाखाको संयुक्त आयोजनामा भएको

कार्यक्रममा थाई भिक्षुसमक्ष पञ्चशील प्रार्थनापछि भिक्षु आनन्दले गुम्बा-विहारको महत्त्व बताउनुभयो । मुनिविहारका उपाध्यक्ष सुगत रत्न वज्राचार्य, धर्मोदय सभा, भक्तपुर शाखाका अध्यक्ष पद्मसुन्दर शाक्य, टासी कुन्सालिङ्ग गुम्बा निर्माण समितिका अध्यक्ष प्रेम कुमार लामा र भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघका अध्यक्ष महेन्द्रराज शाक्यले बुद्धधर्म र गुम्बाको महत्त्व बारे बोल्नुभयो । सोही कार्यक्रममा गुम्बा निर्माण सहयोगार्थ नगद रु. १७,४७०/- र रु.२५,०००/- हस्तान्तरण गरियो ।

कथिन-चीवरदान तथा कार्पेट दान

२५ आश्विन, काठमाडौं । दिवंगत भिक्षु सुमङ्गल महास्थविरद्वारा स्थापित बुद्धविहार भृकुटीमण्डपमा यस वर्षको वर्षावासको प्रार्थनासँगै चतुप्रत्यय-दान, यसरी नै नेपालका संघनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरसहित भिक्षुसंघ, नेपाल अनागारिका संघका प्रमुख अनागारिका धम्मवतीसहित अनागारिका गुरुमांहरूलाई चारपटक विशेष भोजन-दान, बुद्धविहारको धम्मागार धम्महलभित्र नयाँ कार्पेट-दान गरियो । दिवंगत पिता देवनारायण मानन्धर तथा माता रत्नदेवी मानन्धरको पुण्यस्मृतिमा छोरी अनागारिका वीर्यवती (शारदा) सहित सुपुत्रहरू लक्ष्मीनारायण, प्रकाश तथा विकास मानन्धर, कालधारा-काठमाडौं परिवारले भिक्षुसंघलाई उद्येश्य गरी नेपालका संघउपनायक अग्गमहापण्डित भिक्षु डा. ज्ञानपूर्णिक महास्थविरसमक्ष महान् कथिन चीवर दान गर्नुभयो ।

अष्टपरिष्कार दानसहित कथिन दाता अनागारिका वीर्यवतीले लुम्बिनीमा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघबाट निर्माण भइरहेको थेरवाद बुद्धविहारका लागि रु. ११,१११/-, बुद्धविहार भृकुटीमण्डपका लागि रु. ११,१११/- आशुिक सहयोग गर्नुभयो । स्मरणीय रहोस् बुद्धशासनमा प्रव्रजित उहाँ अनागारिका वीर्यवती धर्मकीर्ति विहार संरक्षण समितिका उपाध्यक्ष एवं धर्मकीर्ति बौद्ध मासिक पत्रिकाका सम्पादिका समेत हुनुहुन्छ ।

सोही दिन दिवंगत रामद्वीप वज्राचार्यको पुण्यस्मृतिमा सामाखुसीका उपासिका चिनीमाया वज्राचार्यले आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप धार्मिक कोषका लागि रु. १०,०००/- चन्दा-दान गर्नुभयो ।

भिक्षु शाक्यानन्द स्मृति दिवस सम्पन्न

३१ आश्विन, तानसेन । दिवंगत संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविरको १७ औं स्मृति दिवस तथा शाक्यानन्द स्मृति गुठीको १७ औं वार्षिक उत्सव गुठीका अध्यक्ष छत्रराज

शाक्यको अध्यक्षतामा सम्पन्न भयो । दिवंगत संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविरको जीवनी र योगदान बारे चर्चा गर्नुहुँदै भिक्षु शाक्यानन्द स्मृति ग्रन्थ आगामी १८ औं स्मृति दिवस एवं वार्षिक उत्सव सम्ममा प्रकाशन गरिने स्पष्ट पार्दै सम्पूर्ण भिक्षुसंघ, बौद्ध विद्वान, उपासक उपासिकाहरूलाई आवश्यक सहयोग गर्नु हुन आह्वान गर्नुभयो । कार्यक्रममा सचिव उत्पल वज्राचार्यबाट वार्षिक प्रतिवेदन तथा कोषाध्यक्ष देवप्रसाद वज्राचार्यबाट आयव्यय विवरण प्रस्तुति लगत्तै बौद्ध महिला सेवा समिति आनन्द विहारका सचिव सुलोचना शाह, बौद्ध महिला आजीवन दायक समितिका अध्यक्ष सुमना शाक्य, युवक बौद्ध मण्डल, पाल्पा शाखाका त्रिरत्न लाल शाक्य, पारिलेयक वन निर्माण समितिका अध्यक्ष राजेन्द्रमुनि शाक्य, आनन्द विहार परियति केन्द्रका केन्द्राध्यक्ष देवेन्द्र मान शाक्य, ज्ञानमाला सभाका अध्यक्ष उत्तम कुमार वज्राचार्य, ज्ञानमाला संघका अध्यक्ष रत्नमान वज्राचार्य तथा धर्मोदय सभा पाल्पा शाखाका अध्यक्ष चकोरमान शाक्यले श्रद्धाञ्जली व्यक्त गर्नुभयो । गुठीका संस्थापक सदस्य विश्वमान वज्राचार्यबाट स्वागत मन्तव्य दिनुभएको सो कार्यक्रम गुठीका सचिव उत्पल वज्राचार्यले संचालन गर्नुभएको थियो ।

धर्मनिरपेक्षताका लागि आन्दोलन

१ कार्तिक, ललितपुर । बुद्धधर्मका तीन वटै निकायहरू एक ठाउँमा उभिएर धर्मनिरपेक्षता र पहिचानसहित संघीयता सुनिश्चतताको लागि सडक संघर्ष थाल्ने उद्घोष गरेका छन् । बौद्ध युवा कमिटीले लुखुँसीस्थित श्रीसुमङ्गल विहारमा आयोजना गरेको सामाजिक परिवर्तनको सन्दर्भमा धर्मनिरपेक्षता र पहिचानसहित संघीयताको सवाल विषयक जागरण अभियान कार्यक्रममा सम्बद्ध व्यक्तित्वहरूले सो उद्घोष गरेका हुन् ।

पहिचानसहित संघीयता र धर्मनिरपेक्षताको सुनिश्चतताको दिशामा बुद्धधर्मावलम्बीहरूको क्रियाशीलता बढाउने उद्देश्यले आयोजना गरेको सो कार्यक्रममा उनीहरूले बुद्धधर्मावलम्बीहरूले सडक संघर्ष गर्ने गृहकार्य भइरहेको

खुलासा गरे । कार्यक्रमका संयोजक दीपक महर्जनले धर्मनिरपेक्षता समानतासंग जोडिएको मुद्दा रहेकोले त्यसको प्रत्याभूत गराउन राज्य चरित्र एकल जातीय नभई संघात्मक हुनुपर्ने धारणा राख्नुभयो । सो अवसरमा नेपाल परम्परागत बौद्ध धर्म संघका अध्यक्ष डा. नरेशमान वज्राचार्यले बुद्धधर्मावलम्बीहरूको अधिकारको लागि देशभरका बौद्ध संघसंस्थाहरू एकजुट भई सडक आन्दोलन र राजनीतिक दलका नेताहरूलाई ज्ञापन दिने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने तयारी भइरहेको बताउनुभयो ।

विगतको सुर्खेत आन्दोलनमा राज्य संयन्त्र, प्रशासनिक र न्यायिक क्षेत्रको यथास्थितिवादी र साम्प्रदायिक सोचका कारण तार्किक निष्कर्षमा नपुगेको बताउँदै उहाँले बुद्धधर्मावलम्बीहरूको जायज मागलाई सुनवाई नगरिए बाध्य भएर सडक आन्दोलनमा उत्रिनुपर्नेमा जोड दिनुभयो ।

नेपाल बौद्ध महासंघका महासचिव नोर्बु शेर्पाले धर्मनिरपेक्षता, पहिचानसहित संघीयताको सवालमा विभिन्न भ्रमहरू छरेर मनोवैज्ञानिक रूपले गलाउने, थकाउने षडयन्त्रहरू भइरहेको भन्दै त्यसलाई निस्तेज पार्न बुद्धधर्मावलम्बीहरू एकजुट भएर सडकमा ओर्लिनुपर्ने बताउनुभयो । अखिल नेपाल भिक्षुमहासंघका महासचिव भिक्षु कोण्डन्यले बुद्धधर्मावलम्बीहरू धार्मिक परम्परागत गतिविधिमा मात्र सीमित नभई अधिकारमुखी कार्यमा अग्रसर नभए अझै पछाडि धकेलिने बताउनुभयो । बौद्ध युवा कमिटीका अध्यक्ष सुनील महर्जनले बौद्धहरूको अधिकारको मुद्दालाई अघि बढाउन सुर्खेत आन्दोलनका क्रममा गठित संयन्त्रको दायरालाई परिवर्तन गरी थप सुदृढ गर्नुपर्ने र जिल्लास्तरमा गठित बृहत बौद्ध जागरण सञ्जाललाई क्रियाशील बनाउनुपर्ने खौचो औल्याउनुभयो । अध्यक्ष महर्जनले संयन्त्रको आवश्यकता सबैले बोध गरेपनि त्यसको क्रियाशील हुन नसकिरहेको बताउँदै त्यसबारे ललितपुरका बौद्ध संघसंस्थाहरू गम्भीर हुन आग्रह गर्नुभयो ।

नेपाल बौद्ध परिषद् तथा सुगत बौद्ध महाविद्यालयका अध्यक्ष महिेश्वरराज वज्राचार्य, युवक बौद्ध मण्डलका अध्यक्ष शोभा शाक्य, पूर्व अध्यक्ष सानुराजा शाक्य, अधिकारकर्मी राजेश वज्राचार्य, लुम्बिनी फाउन्डेसका सदस्य डा. लक्ष्मण शाक्य, कमिटीका सचिव सतिस शाक्यलगायतले जागरणलाई व्यापक बनाउनुपर्ने खौचो औल्याउँदै आ-आफ्नो धारणा राख्नुभयो । सुखी होतु नेपाल, शाक्य वज्राचार्य हित संरक्षण मञ्च, प्रज्ञा पुचः, युवक बौद्ध मण्डल, बहाःबही समन्वय परिषद्लगायत संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूको उपस्थिति रहेको सो कार्यक्रममा विभिन्न संघसंस्थाहरूसंग समन्वय गरेर धर्मनिरपेक्षता र संघीयताको पक्षमा जागरण कार्यक्रम अभियानकै रूपमा शुरू गर्ने जानकारी दिइएको थियो ।

थाई सरकारबाट कथिन-दान

९ कार्तिक, स्वयम्भू । आनन्द कुटी विहारका कार्यवाहक प्रमुख भिक्षु धर्ममूर्ति महास्थविर, भिक्षु शरणकर र भिक्षु महानाम वर्षावास बस्नुभएको उपलक्ष्यमा थाइलैण्डका सम्वेच फ्रा परमिन्द्रमहाधम्मिकराजाधिराज भूमिवल अदुल्यादेजको श्रद्धानुसार यस वर्ष नेपालमा थाई सरकार, राजकीय परिवारबाट नेपाली भिक्षुसंघलाई एक विशिष्ट धार्मिक समारोहबीच कथिन चीवर दान गरियो । भूतपूर्व परराष्ट्र मन्त्री नाइ नाइदेछ बुननागको नेतृत्वमा आएको परराष्ट्र मन्त्रालयका टोलीले नेपालका संघउपनायक अग्गमहापण्डित, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका अध्यक्ष भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर, आनन्दकुटी विहारका प्रमुख भिक्षु मैत्री महास्थविलगायत भिक्षुसंघको उपस्थितिमा संघदान कार्य सम्पन्न भयो । फ्राखु विशाल धम्मसोभन तथा फ्राखु पदुमधीराकन सुमेध महास्थविरले धार्मिक कार्य संचालन गर्नुभएको सो समारोहमा थाइलैण्डका भूतपूर्व परराष्ट्र मन्त्री नाइ नाइदेछ बुननागले थाइलैण्डबाट नेपालमा केही वर्षदेखि कथिन दान कार्य भइरहेको बारे जानकारी गराउनुभयो । विहारका प्रमुख भिक्षु मैत्री महास्थविरले नेपाल र थाइलैण्डको ऐतिहासिक धार्मिक सम्बन्ध बारे प्रकाश पार्नुहुँदै आनन्द कुटी विहारको भूमिका बारे जानकारी गराउनुभयो । नेपालका लागि श्रीलंका तथा थाइलैण्डका महामहिम राजदूतहरू समेत समारोहमा उपस्थित हुनुभयो ।

टेलिभिजनबाट बुद्ध उपदेश प्रशारण

श्रीघःविहार विकास समितिका अध्यक्ष अनागारिका धम्मवतीको अध्यक्षतामा बसेको कार्यसमितिको बैठकले भगवान् बुद्धका उपदेशलाई टेलिभिजनको माध्यमबाट आमजनसमुदायका लागि भक्तिदर्शन टेलिभिजनबाट हप्ताको एक दिन बुद्धोपदेश प्रशारणगर्ने निर्णयगरे अनुसार कार्तिक १ गते शनिवारदेखि प्रशारण सुरु भएको छ ।

विकास समितिका महासचिव गुह्यरत्न शाक्यको संयोजनमा बुद्धउपदेश कार्यक्रम सञ्चालन हुँदैआएको छ । भगवान् बुद्धबाट प्रतिपादित शील, समाधि र प्रज्ञालाई सरल ढंगले व्याख्यानसहित भिक्षु तथा अनागारिका गुरुमाँहरू र विद्वानहरूबाट प्रवचन व्यवस्था मिलाइएको छ ।

लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयका पूर्वरजिष्ट्रार केदार शाक्यलाई विकास समितिले सल्लाहकार चयन गरेको छ । बुद्ध-उपदेश कार्यक्रम सञ्चालनार्थ आर्थिक सहयोग गर्नुहुने श्रद्धालुहरूको नाम टेलिभिजनबाट प्रशारण हुनेगरेको छ । हालसम्म पाँच महिनाका लागि प्रशारणगर्न श्रद्धालुदाताहरूबाट रकम संकलन भएको छ । विकास समितिले बुद्ध-उपदेश टेलिभिजन कार्यक्रम निरन्तर सञ्चालन गर्न श्रद्धालुहरूलाई

सहयोगका निम्ति आग्रह समेत गरेको छ । यो कार्यक्रम प्रत्येक हप्ता शनिवार विहान ८:३० देखि ९ बजेसम्म सञ्चालन हुँदैआएको छ ।

बुद्ध-उपदेश प्रवचन सृंखला संचालनगर्न भक्ति दर्शन टेलिभिजनका बिजिनेश निर्देशक नरेन्द्र राजभण्डारीसंग महासचिव शाक्यले करारनामा पत्रमा हस्ताक्षर सम्पन्न गर्नुभएको छ । धर्मकीर्ति विहारका प्रमुख अनागारिका धम्मवतीबाट हालसम्म नेपाल भाषामा दुइपटक बुद्ध-उपदेश प्रवचन भइसकेको छ । निकट भविष्यमा विश्व विपश्यनाचार्य सत्यनारायण गोयन्काले विभिन्न अवसरमा दिनुभएको प्रवचनहरू पनि यथासम्भव प्रशारण गरिने महासचिव गुह्यरत्न शाक्यले जानकारी गराउनुभएको छ ।

दमँज्या व सिरपा लःहात

जयमङ्गल विहारया दमँज्या बौद्ध समाजसेवी भाजु मोतिलाल शिल्पकारया मूपाहाँसुइ क्वचाल । उगु ज्याइवल्य जयमङ्गल विहारस

संचालित परियति शिक्षाय ताःलाःपिन्त वय्कल सिरपाः लःल्हाना दिल । भिक्षु पञ्जारतनया सभापतित्वय् जूगु उगु ज्याइवल्य नेपाल बौद्ध परियति शिक्षाया केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु बोधिज्ञान महास्थविर, केन्द्राध्यक्ष अनागारिका अनुपमा परियति शिक्षाया महत्त्वया बारे न्ववाना दिल । ज्याइवल्य थौथी व्यक्तित्वपिन्त हनेगु ज्या नं जूगु खः ।

परियति प्रतियोगिता

सुवर्ण छत्रपुर विहार लुभूया ग्वसालय् जूगु परियति

प्रतियोगिताय् ताःलाःपिन्त छगू ज्याइवःया दथुइ मूपाहाँ बौद्ध समाजसेवी मोतिलाल शिल्पकार सिरपाः लःल्हाना दिल । विहारया नायः पूर्णमान महर्जनया सभापतित्वय्

जूगु उगु ज्याइवल्य मूपाहाँपाखे थौया इलय् परियति शिक्षाया आवश्यकताया बारे न्ववासें मनूतय्त अनुशासित व नैतिकवान दयेकेत थायथासय् परियति शिक्षाया कक्षा संचालन याना वनेमाः अले जक परिवार समाज व देशय् शान्ति व प्रगतिया लँपु चाली धयादीगु बुखे सुवर्ण छत्रपुर विहारपाखे जानकारी प्राप्त जुल ।

कथिन मास तथा लुम्बिनीमा निर्माणाधीन थेरवाद बुद्धविहार

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघले लुम्बिनीमा थेरवाद बुद्धविहार निर्माण गर्न लुम्बिनी विकास कोषसँग जम्मा लागतको १५ प्रतिशत रकम रु. ३६,७३,२४५।-(छत्तिसलाख त्रिहत्तर हजार दुईसय पैतालीस) बुभाई सम्झौता गरिसकेको छ भने सो प्राप्त जग्गामा रु. ५१,१७,८९०।-(एकाउन्नलाख सत्रहजार आठसय नब्बे) खर्च गरी पर्खालले घेर्ने कार्य सम्पन्न गरिसकेको छ । समयमै विहार निर्माण कार्य किन सुरु भएन भनी जिज्ञासा राख्नेहरूको उचित जिज्ञासाअनुरूप हाल निर्माण कार्य अगाडि बढिरहेको छ । ६८ सालको कथिन मासदेखि अखिल नेपाल भिक्षु महासंघले सम्बद्ध सम्पूर्ण संघसदस्यहरूलाई अनिवार्य रूपमा आर्थिक सहयोग गर्न आह्वान गरेअनुरूप सहयोग कार्य जारी रहेको छ । त्यसैले कथिनोत्सव महिनाभरिमा प्राप्त दानमध्ये रु. २५०।- प्रति व्यक्तिले बुभाउनु पर्ने व्यवस्थासहित सम्पूर्ण अष्टपरिष्कार दानबाट उठ्ने एक प्रतिको रु. १५००।- रकम लुम्बिनीमा निर्माण गरिने विहारको लागि संकलन गरिने भनी गरिएको रचनात्मक कदम यस वर्षमा पनि लागू गरिएको छ । अ.ने.भि. महासंघका कार्यकारिणी सदस्य भिक्षु बोधिज्ञान महास्थविरका अनुसार यस वर्ष २०७१ मा विहार विहारमा दान गरिएको अष्टपरिष्कारबाट, संघसदस्यहरूबाट रु. २५०।- प्रति व्यक्ति, कथिनमासभरि कार्यक्रमस्थलमा दाताहरूबाट यथाश्रद्धाबाट करिब ५२,००,०००।- (बाउन्नलाख) संकलन हुने देखिन्छ । यस वर्ष सबैभन्दा बढी नगदेश बुद्ध विहारमा १६४ जोर अष्टपरिष्कार प्रदान गरिएको छ । वास्तवमा यस्तो रचनात्मक पहलकदमीअनुरूप प्राप्त हुने आर्थिक सहयोगबाटै बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनी गुरुयोजनाभित्र नेपाली थेरवादीहरूकै प्रतिनिधित्वस्वरूप नेपाली थेरवाद बुद्धविहार निर्माण गर्न सकिने हुन्छ । सम्बन्धित श्रद्धालु दाताहरूको यथाश्रद्धालाई सद्दुपयोग हुने कार्यले दाताहरूबाट हुने श्रद्धादान कार्यमा अभिवृद्धि होस् भन्ने कामना सबैले गरेकै छन् ।

विगतमाभै यसवर्ष २०७१ मा प्रत्येक विहारविहारमा धार्मिक उत्सवमय कथिन-उत्सव गत आश्वीन २३ गतेदेखि कार्तिक २० (कतिपुन्हि-सकिमिलापुन्हि) सम्म मनाइएको छ । कथिन उत्सवको आफ्नै निदान-इतिहास, महत्त्व र विशेषताका कारण यसले यौटा छुट्टै थेरवादी धार्मिक संस्कृतिकस्वरूप प्राप्त गरिरहेको छ । विनयग्रन्थअनुसार बुद्धको समयमा यातायात असुविधा तथा वर्षायामको कारणले उत्पन्न हुने जीवहरूको उपघात हुने अपवादबाट बच्न, वर्षाले रूभी हुने रोगबाट मुक्त हुन, धर्मको गहिरो अध्ययन-अध्यापन, ध्यानाभ्यास, आध्यात्मिक-मानसिक चिन्तनको विकासकासाथै श्रद्धालु अनुयायी उपासकउपासिकाहरूले पनि धर्मश्रवण गरी ज्ञानलाभ गर्छन् भन्ने रचनात्मक अवधारणाको विकसितरूप स्वरूप 'वर्षावास' को विधान भएको हो भन्ने पक्षलाई नकार्न सकिंदैन । यसरी नै एउटै विहारमा तीन महिनासम्म अक्षुण्ण रूपमा निवासगरी धर्मको अभ्यास गर्ने भिक्षुहरूका लागि सुविधा र विनय-नियमको दृष्टिकोणबाट केही छुटकाराको व्यवस्थाका लागि स्वयं बुद्धकै विद्यमान अवस्थामै प्रचलनमा देखिएको सांस्कृतिक विधान हो- कथिन चीवर दान ।

'कथिन उत्सव' निश्चित नियम र परिधिभित्र आबद्धभई सश्रद्धाले गर्ने धार्मिक कार्य भएकोले यसलाई आकाशबाट अवतरितभै महान आनिर्शंस प्राप्त हुने दानमध्ये एक उत्कृष्ट दानको रूपमा परिभाषित गरिन्छ । आजभोलि 'कथिनोत्सव' मान्नु सम्बद्धविहार र भिक्षुहरूका लागि प्रतिष्ठा र गर्वको विषय बन्दैगएको छ भने प्रतिस्पर्धात्मक एवं बाह्य प्रदर्शनमा बढावा दिदै अधिबढ्ने प्रयासबाट सम्बन्धित पक्ष सचेत हुनुपर्ने देखिन्छ, अन्यथा विकृतिले ठारै पाउने हुन्छ । कुनैपनि धर्मसंस्कृतिले आध्यात्मिक सुखशान्तिको अलावा त्यसले सामाजिक परिवर्तनमा भूमिका निर्वाह गर्नसके, जनस्तरबाट धान्न सके, सहजरूपबाट अपनाउँदै जानसके, आर्थिक मितव्ययी अपनाउन सके त्यस किसिमको सांस्कृतिक धरोहरले जरो गाड्दैजाने स्वाभाविक कुरा हुन् । जहाँसम्म कथिनोत्सवको कुरा छ, यसलाई उत्सवमै मात्र सीमित गर्ने सोचबाट हामी सम्बन्धित सचेत हुनुपर्छ भन्ने मान्यताको कदर गरिनु हाम्रै लागि सुखद विषय हुनसक्छ । श्रद्धा र आस्थासहित कथिनोत्सवमा हुने दान-प्रदानको संस्कार निश्चय पनि धर्मगौरवको विषय हो । व्यवस्थित, शिष्ट, सौम्यता अपनाई दानदिदाको सुखद आनन्द धर्मप्रीतिमा परिणत हुने सुनिश्चित छ । प्रतिष्ठित धार्मिक कार्यलाई सम्बन्धित सबैले धर्मगौरवपूर्वक त्यसलाई निरन्तरता दिने चेष्टा हामीमै हुनु नितान्त आवश्यक छ । नेपालमा थेरवाद बुद्धशासनभित्र सांस्कृतिक वार्षिक पर्वको रूपमा अगाडि बढेको धर्मगौरवमय कथिन उत्सवलाई निरन्तरता दिने कार्यमा एकरूपताका लागि, ज्ञानवर्द्धक एवं चारित्रिक र आध्यात्मिक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने, मानसिक सुखशान्ति विकास गर्नतर्फ केन्द्रित गर्न हामी सबै सम्बद्ध अनुयायीहरूले धर्मको मर्मलाई ख्याल गरी अगाडि बढ्नु आफैमा महत्त्वपूर्ण पाटो हो । हाम्रो धर्मसंस्कृतिलाई हामी आफैले गौरवपूर्ण तवरले स्वीकार गर्न सक्नुपर्छ । यसै कथिनोत्सव पर्वमा भिक्षु महासंघले गतवर्षमा जस्तै यस वर्ष पनि चन्दा-दान संकलन गर्ने अभियान थालेको थियो ।

- प्रस्तुति : कोण्डन्य